

סיון תשנ"ח - יוני 1998

ספרות ילדים ונוער

שנת העשרים וארבע

חוברת ד' (96)

ספרות ילדים ונוער
4457 24 דוד יוני 96
מכללת דוד ילון, הספרייה
4-ב 1061096
1 מתוך 1

משרד החינוך והתרבות, המזכירות הפדגוגית, המדור לספרות ילדים
קרן ספריות לילדי ישראל מיסודה של החל ינאית בן-צבי

המערכת: גרשון ברגסון (עורך), ד"ר מירי ברוך (יועץ מדעי), נחמה בן אליהו
משה לימור, עדה קרן, דליה שטיין
מזכירת המערכת: חיה מטבייב

כל הזכויות שמורות

בהוצאת משרד החינוך והתרבות, המדור לספרות ילדים, ירושלים,
רח' דבורה הנביאה, בנין לב-דם טל' 02-5603801/2

ISSN 0334 - 276 X

דפוס "חורב" רח' עדני 3 ירושלים טל. 5814690 5819688 - 02

יעימה אבידר טשרנוביץ ז"ל

נולדה בוויילנא באוקטובר 1909 לאביה הסופר שמואל טשרנוביץ'. בצעירותה ספגה בבית הוריה את התרבות והלשון העברית.

לאחר גדודים ומסע רצוף תלאות בין ערי פולין ורוסיה. בימי מלחמת העולם הראשונה עלתה לארץ ישראל ב-1921. תחנתה הראשונה היתה המושבה בית וגן שבגליל העליון. היא גרה בביקתה של איש "השומר". כאן למדה להכיר מקרוב את בעיות הביטחון של היישוב בארץ, וזה יהיה נושא שילווה אותה ואת כתיבתה.

בתקופת לימודיה בגימנסיה הרצליה השתתפה בעריכת עיתון הכיתה ואח"כ יחד עם המורה המשורר זאב הוציאה ספריה קטנה לילדים. אח"כ נסעה לוינה וברלין ללמוד פסיכולוגיה ועבדה כגננת בת"א. כאן החלה הקריירה הספרותית שלה כשהחלה לספר סיפורים לילדים ולהעלותם בכתב ב"גליונות לגננות" וב"דבר לילדים", ואח"כ בספרים. כן היתה פעולה בתיאטרון הגננות ובתכניות לילדים ב"קול ירושלים" והיתה חברה במערכת "דבר הפועלת". לאחר קום המדינה שהתה עם בעלה, השגריר יוסף אבידר, בשגרירות ישראל במוסקבה וארגונינה ושבה לירושלים להמשיך את עבודתה הספרותית. בתשמ"ג זכתה בפרס זאב ובתשמ"ד בפרס ישראל על שירות חיים בספרות הילדים כ"חליצה של סיפורת הילדים המודרנית בארץ" (מנימוקי השופטים).

ספריה - רבים, מעל 40. המפורסם שבהם "שמונה בעקבות אחד".

על שמה נקרא מרכז ימימה לספרות ילדים.

נפטרה ב 20.3.98, כ"ב באדר תשנ"ח.

יהי זכרה ברוך.

3/30
שנה

דברי הספד - נאמרו ע"י גרשון ברוסון בהלוויתה של ימימה אבידור טשרנוביץ ז"ל

דנה, רמה הנכדים והנינים,
גיפרד מימימה שפיארה את נוף הילדות, ע"י יצירתה.
ימימה לא נטלה מן העולם הזה לא כלום, אלא להיפך - השאירה בו עולם ומלואו,
רוחה שורה וקיימת בעולמם של תינוקות, במובן הרחב של המילה, דרדקים
ונערים נוחלי העתיד.

במקורות מצאתי כיצד אדם מת?

באים אליו שלושה מלאכי שרת, אחד - מלאך של מות, השני - סופר, השלישי -
שממונה עליו, אומר לו: קום הגיע קצך.

באחד המכתבים שהחלפנו בינינו כתבה ימימה:

"אך כידוע לך בגילי אני כבר "קצת" ממהרת..." (במארס 1995), ועל אף המהירות
הספיקה ימימה ליצור במשך חייה מעל לארבעים ספר. אך היא לא הסתפקה
בחיבור משל עצמה, אלא גם מצאה זמן לקרוא ולבקר ספרים של אחרים ולפרגן
בצורה אמהית. כך למשל בספר על קורצ'אק היא כותבת: "הספר הוא חשוב
ביותר, מנתח בבהירות ובחן את דרכו של מחנך בחסד עליון, אשר כתיבתו
לילדים היא דרך של חינוך, הבנת נפש הילד, ועל הכל: חוש הומור ותפיסת עולמו
של הקורא במידה שאין למעלה ממנה".

בספרה "באמת" שהופיע ב-1978 כתבה:

ספר זה הוא אישי מאד. בדפים אלה כתבתי על שיחות אישיות בין סבתא אחת
בישראל לבין נכדיה.

בסיפור "נעזרתי הרבה באישי, סבא יוסף, שזכרונו הטוב עזר לי לצאת
מהבלבולים שסופרים נוהגים לעשות.

ועתה ילדים יקרים פתחו את הספר וקראו בו, כי הוא ניתן לכם באהבה רבה".
ב-1982 זכתה בפרס זאב לספרות ילדים, וב-1983 זכתה בפרס ישראל. בתשובתה
לזכייתה בפרס זאב היא אמרה:

"רוצה אני לומר לכם, ידידי היקרים, שיקר לי הפרס הזה מכל הפרסים שבעולם,
היתה לי הזכות לעבוד שנה תמימה במחיצתו של זאב. למדתי תורת החינוך מפיו
של אלפרד אדלר ואנה פרויד, אך אומר לכם בגלוי: את היסוד לתורת החינוך,
שלאורה הלכתי כל חיי, הנחיל לי זאב".

אנו נפרדים מסופרת שאהבתה הלוחטת לעם ולמולדת איפיינו את חייה,
והזדהותה עם גיבוריה וערכיה החיוביים יישארו בליבות הקוראים לדורי דורות
כחלוצה של ספרות הילדים המודרנית.

יהי זכרה ברוך.

עיון ומחקר

האמן והחברה

על "כוכב, כוכב" לדבורה בן-שיר*

מאת: לאה חובב

הספר **כוכב, כוכב** שכתבה דבורה בן-שיר, הוא כעין משל על "מצבו של האדם", היינו - היחיד הבודד והשונה, האמן התמים והכמק ליופי, בתוך החברה שאינה מבינה לרוחו.

לא כל אמן הוא אדם זר ומשונה. אולם יש אמנים רבים שעולמם הפנימי עשיר מאד וממלא את הנפש עד כדי כך שהוא מסתיר מפניהם את העולם החיצוני. אין הם נוהגים כאחרים, אם גם אינם מפריעים לזולת. אולם עצם קיומם ונוהגם השונה הופך אותם לצנינים בעיני החברה, ועם זאת מבליט את המיוחד שבהם. המחברת מרחיבה את הנמשל בציינה זמן לא מוגדר: "פעם אחת, לא ממש מזמן", ואף שם הגיבור הוא סתמי: "היה איש אחד. אולי קראו לו יוס, אולי לא, ולמה לא בעצם?... ובכן יוס". שמו של אדם נותן לו זהות, ואילו כאן מדגישה המחברת שהשם אינו משנה. יכול להיות כל שם. בכך היא יוצרת הכללה. גם המקום, אף על פי שהוא מוגדר בכתובת מדויקת, "בנין מספר 10 ברחוב חבצלת", היא מיד מוסיפה שבניין זה דומה לכל הבניינים והרחוב דומה לכל הרחובות. זה יכול לקרות בכל מקום.

את מוזרותו של יוס רואים מיד: היה לו חתול ששמו "סֶרְפֵּדִים", וקקטוס בשם זְרוּבָבֶל. הוא בנה בקתה על הגג ושתל שני עצים. יוס היה אמן, צייר. הוא צייר על בדים ענקיים ציורים צבעוניים.

הספר רצוף אירוניה. הלעג מופנה בעיקר כלפי השכנים והחברה. הכתיבה מהופכת: השכנים המותחים ביקורת על יוס ולועגים לו, הם שעומדים באור נלעג ואירוני. הם כעסו על יוס בגלל שלוש סיבות: "ראשית, הם לא הכירו אותו. שנית, הוא עשה דברים משונים, ושלישית, הוא עשה את הדברים המשונים דווקא על

*דבורה בן-שיר, **כוכב, כוכב**, הוצאת אמציה, 1977, איורים: הלה חבקין, 51 עמ'.
3

הגג שלהם!" "הם כעסו בגלל הדברים שעשה ושלא עשה, בגלל הדברים שהיו לו, והכי הרבה - בגלל הדברים שלא היו לו". וכאן מונה המחברת שורה ארוכה של אביזרים יומיומיים שחסרו לו, כגון: מגהץ, ארון, קומקום חשמלי וכדומה. הקורא שואל את עצמו, וכי מה איכפת לשכנים אם חסרים למישהו דברים כאלה.

וכאן מגיע עיקר הסיפור. יוס גידל כוכב. מתוך הבקתה שעל הגג התבונן יוס בכוכב קטן בשמים, לא מנצנץ במיוחד, "אבל היה לו מין אור מיוחד, שקט וזוהר". ההתבוננות בכוכב הולידה שיר קטן, מעין שיר ערש החוזר על השם "כוכב".

הקורא חש שאין זה כוכב סתם, אלא יש בו סמליות. אל מה אדם שואף? מהו חלומו? הוא רחוק, אין לגעת בו, אך הוא קורץ ומנצץ. הוא ממלא את ליבו של החולם בשמחה גם אם אין בידו להשיגו.

אך בסיפורנו, כמו באגדות, שהרי היסוד הדמיוני בסיפור אינו נופל מן היסוד המציאותי, בתום יום מלא אכזבות, זינק יוס למעלה "ובתנועה מהירה אחת קטף את הכוכב שלו מתוך השמים" (עמ' 17). הכוכב של יוס היה בחדר! הוא לא היה קטנטן, והיה לו ריח מוזר, "ריח נפלא של ים, של יערות דבש ושל עוד משאו" (עמ' 20). השמחה והאושר מתוארים באקסטזה: "באותה שנייה גמר האושר למלא את ליבו של יוס והתחיל עולה וגולש החוצה, כמו מתוך סיר גדוש מדי, ויוס... פרץ במחול סוער" (עמ' 21).

השגת המטרה יוצרת לעיתים התנגשות. אילו הסתפק היחיד בחלומו שהושג והיה שומרו לעצמו, איש לא היה מתנכל לו. אולם הצגתו בציבור יוצרת אי-הבנה. יוס יצא עם כוכב לטייל ברחובות העיר, להראותה לו ולהראות אותו לאחרים. מובן שנגעצו בהם מבטים "חשדניים, צחקניים, כעסניים" וכו', כי את המוזר והחריג איש אינו מבין. הגדילו להתנגד דיירי הבית. המחברת מותחת עליהם ביקורת שיש בה הומור וסרקזם. גם כאן אין שמות לדיירים, אלא הם מכונים בסדר האלף-בית - לפי קומת מגוריהם. אדון אלף כינס אסיפת דיירים הדורשים לאלף ולחנך את כוכב בבית הספר.

מבנה הסיפור מכאן ואילך דומה במקצת לספר "הנסיך הקטן", לאנטואן דה-סנט אכזופרי. הנסיך עובר מכוכב לכוכב תוך ביקורת חריפה על היושב בו.

גם כאן מתגלגל יוס עם כוכבו, מן המורה הרוצה לעשות מן הכוכב "בן אדם" אל הפסיכולוג הנלעג שאינו מאמין במציאות הכוכב. משם, בדרכם הביתה, הם נתקלים בשוטר הדורש רשיון להחזיק בכוכב. הלעג גדול על משרדי הרשות והפקידים, ועל הפקיד הטוען שאין ברשימותיו כוכבים, "סימן שאין כוכבים" (עמ' 33). הביקורת על העיתונות לועגת להעתקה של עיתון מעיתון תוך סילוף

העובדות. על הפרסום ברדיו ובטלוויזיה "יספרו... קצת מהדברים שיוס אמר וגם הרבה מהדברים שיוס לא אמר. הכי הרבה הם ספרו על הדברים שהם עצמם אמרו זה לזה" (עמ' 38).

הלעג לחוקרים מהאוניברסיטאות חריף במיוחד. הם המציאו לכוכב "שמות ארוכים ורציניים כמו כוכבוליס, כוכביונטוס, כוכב דלתא-פי-גמא... ואילו הוותיקים... קראו לו על שמם, והסוחרים מכרו כוכבים מפלסטיק, והמשוררים, חברו שירים לכבוד הכוכב, אך גם שירים שאין להם שום קשר עם כוכב אלא נונסנס. האנשים החזקים קבעו חוקים, שכוכב שייך רק לחזקים וכל השאר ישלמו מס כוכבים לעיריה..."

וכאשר כל האנשים התנפלו על הבית כדי לראות את כוכב, הוחלט באסיפת הדיירים שכוכב יורד למקלט, ועל כל הצצה בפתח ישלם המתבונן עשרה שקלים לקופת הדיירים של הבניין, וכך הושב הסדר על כנו.

הקשר העמוק בין יוס וכוכבו מתגלה בסוף הסיפור. הדאגה לשלום הכוכב ממלאה את ליבו. אנשים זורקים אוכל לכוכב, ואיש גדול ושמן מנסה לדקור אותו בעזרת מקל ארוך ומחודד. ההתבוננות במבקרים מביאה את יוס להבין את בדידותו. הוא ראה זוג הורים וילד הקורא "תראו אותי, אני כוכב" (עמ' 47), ודווקא אז בכה. כאן מרחיבה המחברת את סמליות הכוכב: הבן האהוב על הוריו הוא כוכבם.

התבוננות בכוכב שבמקלט הראתה ליוס עד כמה קטן וחיזור הוא, כמו "קליפה שאכלו מתוכה את הבננה, אבל קטן יותר" (עמ' 48). הוא לקחו הביתה, ושוב התפשט ריח של ים ויערות דבש, התבונן בשמים ובשקט התפלל:
"עוף, כוכב, עוף. בבקשה עוף."

"אחר כך הגביה את ידו ובעדינות רבה, כמו זו שבה נושפים לפעמים נשיקה לאהוב רחוק, נשף מעל ידו הפרושה לרווחה. וכוכב עף. עף. למעלה, למעלה."
בסיום הסיפור מובן הנמשל: האוהב האמיתי דואג דאגת אמת לאוֹבֵיִיקט האהוב, ומוכן לוותר על קרבתו בתנאי שיהיה לו טוב. החברה האדישה רוצה רק את טובתה. אין היא מבינה את נפש האמן ואוצרו-כוכבו. החברה מנצלת את האוצר בלי התחשבות, וגורמת לדעיכתו. עם כל הכאב של הפרידה מהחלום שהתגשם, והכאב מובע בתמציתיות ובעדינות, מוותר האוהב הנאמן על אוצרו ומשלחו לחופשי למקומו.

סיפור פיזטי ועמוק זה יובן יותר לבוגרים, כשם שגם הנסיך הקטן מובן יותר לבוגרים. זהו סיפור בעל רבדים שונים, וככל שמעמיקים בו - נהנים יותר.

ציטוטים ואיזכורים חזותיים בספרי ילדים מאויירים עכשוויים

מאת: ד"ר רות-תור גונן

1. רקע תיאורטי

את השנים האחרונות מאפיינת תופעה חדשה יחסית באיור ספרות ילדים - של ציטוטים חזותיים מתחום האמנות, העיצוב ותרבות ההמונים, שמאיירים עכשוויים משתמשים בהם לצרכים שונים.

מבחינה תיאורטית הנושא נובע מהצטלבותם של שלושה מוקדים מרכזיים:

הראשון שבהם הינו פועל יוצא של הגדרת ספר-הילדים המאוייר העכשווי כמוצר-תרבות מתוחכם, המשלב אספקטים טקסטואליים, ויזואליים וחומריים, מתפקד כמוצר צריכה יום-יומי נגיש וזול, אך מהווה בעת ובעונה אחת חלק אינטגרלי מעולם התוכן של אמנות ועיצוב. **השני** - הינו תוצאה של ביטול ההבחנה בין ספר לילדים וספר למבוגרים, למרות המרכיבים החיצוניים המאפיינים את ספר הילדים כספר מאויר, בעל אות גדולה יותר ומספר עמודים מצומצם. ביטול ההבחנה נעשה מתוך ההבחנה נעשה מתוך אמונה שגם ספר מאוייר המוגדר כספר-ילדים פונה באופן בו-זמני לשני קהלי יעד - לצעיר ולמבוגר (הקונה והמתווך), זאת למרות הפער הקיים ביניהם מבחינת ניסיון ורקע תרבותי.

השלישי - נובע מתפקידו המורחב של המאוייר לא רק כפרשן מוגבל באפשרויותיו של טקסט נתון, אלא כאדם היודע פרק בתולדות האמנות והעיצוב החזותי וכאמן הרואה את עשייתו כחלק בלתי נפרד מן ההתרחשויות הדינמיות בתחומים אלו, ורוצה לקיים דיאלוג עדכני ורענן עם שני קהלי היעד שלו.

מובן ששינוי גישות היסוד אל ספר-הילדים המאוייר מחייב לא רק את המאוייר להשקעה מקצועית ופילוסופית רצינית יותר אלא גם את הצרכן המבוגר, כמתווך בין הספר והילד הצעיר, למלא תפקידי תיווך משמעותיים ויצירתיים יותר בפענוח הקודים הוויזואליים והפילוסופיים הטמונים בספר, תוך הרחבת הידע התרבותי של שניהם.

בדיון באיור ספרי-ילדים בולט בד"כ ההקשר התוך-ספרי, כלומר יחסי טקסט-איור: מה מתוך הטקסט מתבטא באיור ובאיזה אופן הומחשו המצבים והדמויות המוזכרים בטקסט. לעתים נערכת השוואת גירסאות איוריות שונות לטקסט זה, שמשמעה השוואה בין שני מאיירים בני אותה תקופה או השוואה בין שני מאיירים בני תקופות שונות. ההתייחסויות הללו רלוונטיות וחשובות, אך הן תהפוכה שלמות רק כאשר

תתלווה אליהן התייחסות תרבותית רחבה יותר, זאת כדי לרדת לרבדי משמעות עמוקים יותר ולהפיק מן הספר המאוייר העכשווי את מלוא ההנאה.

בעבר, החל מסוף המאה ה-17 - תחילתה של ספרות מאויירת לילדים - ועד סביבות מלחמת העולם השנייה, ספר ילדים מאוייר היה ספר שכוון לקהל יעד ספציפי צעיר, שחוסר נסיונו החזותי והאינטלקטואלי נלקח בחשבון כנתון שיש להתחשב בו על ידי המו"ל, הסופר והמאייר. הרצף הוויזואלי ועיצוב הדפים בספר זה היו שמרניים, האיורים היו ריאליסטיים, והספר לא שפע משמעויות כפולות או נסתרות ורבדים קונוטטיביים: ילד היה ילד, אמא היתה אמא, פיה היתה פיה ובית היה בית, והאיור לא איזכר יצירות או זרמים באמנות ובתרבות שהצריכו ידע תרבותי רחב. החל בתקופה שבין שתי מלחמות עולם החלו מאירים מובחרים אחדים - אירופאיים ואמריקאיים (כאירופאיים שהגיעו לאמריקה) - לנקוט באיוריהם שפה ויזואלית קרובה ברוחה לזו שרווחה בתחום האמנות הפלסטית והעיצוב החזותי, וספריהם, שהיו יצירות אמנות מודרניות במלוא מובן המלה, הפכו נכס צאן-ברזל בהיסטוריה של ספרות הילדים, ביניהם - אדי לגרן (Edy Legrand), בוריס ארציבשף (Boris Artzybasheff), הלן סוול (Helen Sewell), לודוויג במלמנס (Ludwig Bemelmans), אספיר סלובודקינה (Esphir Slobodkina), זוג המאירים לויט-הים (Lewitt-Him), גטלי פרן (Nathaly Parain), אנדרה פרנסואה (Andre Francois), ותום זידמן-פרויד (Tom Zeidmann-Froid).

למעט עבודותיהם של המאירים הללו, ניתן לאפיין את התקופה שבין תחילת המאה ובין שנות ה-70 של המאה ה-20 כשנות נתק יחסי בין איור ספרי ילדים והתרחשויות בתחום האמנות הפלסטית. את הנתק ניתן ליחס לחוסר יכולתם של

THE NEW

CHRISTMAS RHYME BOOK.

DUBLIN:

PRINTED BY J. NICHOLSON,

26 Church Lane.

איור 1

המאירים להרחיב את גבולות ההבחנה החינוכית-פילוסופית בין מה ש"מתאים" לילד ובין מה ש"מתאים" למבוגר, ואולי גם לחוסר התאמתה לאיור ספרי ילדים של השפה המודרנית הפורמליסטית הנוקשה, התמציתית, הלא-נרטיבית והבלתי-אישית של האמנות המופשטת והמינימליזם, כמו גם זו של הקונסטרוקטיביזם הגאומטרי והאקספריזוניזם המופשט, ששאפו להציג את האחדות המושלמת והאחת שממנה נובע כל עולם התופעות. בשנות ה-70, חוסר התאמתה של שפתה החזותית "הרזה" והקרה, האליטיסטית, האידיויסינקרטית-כמעט של האמנות המושגית, או זו

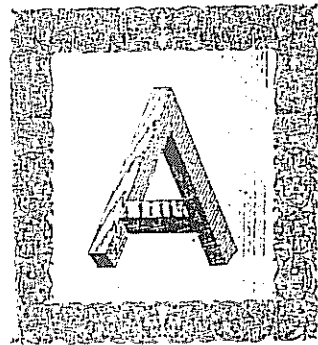
איור 2

של הווידיאו-ארט, המיצב, האמנות הסביבתית ואמנות האדמה, ההפנינגס והמיצגים הפרובוקטיביים - שפות ויזואליות שלא מצאו כל אפשרות להתאים עצמן להקשרים האזוריים של ספרות ילדים, שמעצם טיבה נוטה לשימוש חושני בולט יותר בצורות ובצבעים, לאפקטים דקורטיביים, לנרטיבות, לייצוג פיגורטיבי, לעולם עתיר דמיון ולהזדהות רגשית עם סובייקט כלשהו.

הקשר בין איור ספרי-ילדים ואמנות פלסטית התהדק בשנות ה-80 של המאה ה-20, כאשר ההתרחשויות התרבותיות בתחום העיצוב החזותי והאמנות הפלסטית איפשרו זאת, עם החזרה לציור ותוך כדי דעיכת העניין באמנות המופשטת האנליטית ובמינימליזם החמור ועם תחושת השובע מצד קהל הצרכנים מן האמנות המושגית ה"רזה" שרווחו בשנות ה-70 (בן-פשוט, Godfrey, 1986, Honnef; 1988, Jencks; 1986, 1992);

המגמה הפוסט-מודרניסטית של שנות ה-80 דחתה כל ניסיון להיאחז בתיאוריה פילוסופית או אסתטית אחידה וכל מגמה של אמירות מוחלטות ברמה של פתרונות עיצוביים וחזותיים. היא דגלה בפלורליזם סגנוני, עירוב תחומים (ציור וצילום, צילום ומיצג, ציור ופיסול וכו'), וסימולטניות של הקשרים וקישוטיות יוצרי אוריה.

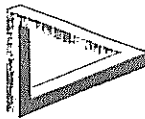
את היצירה האמנותית ואת האובייקטים המעוצבים של שנות ה-80 מאפיינים שימוש אינטנסיבי בצורות ובצבעים, אפקטים דקורטיביים, דמיון המציג עולם חושני, נרטיביות, פיגורטיביות וסובייקטיביות נרקיסיסטית. איקונות תרבות מקומיות החלו מופיעות בצד הקשרים כלל-תרבותיים, תוך יצוג

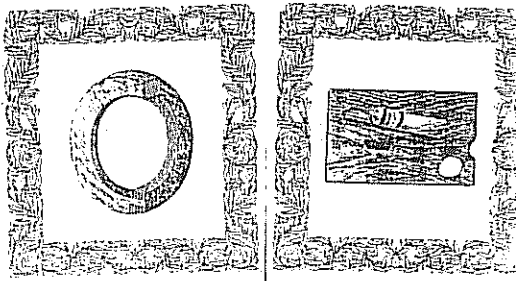
איור 3

מגוון חופשי של ידע וחוויות.

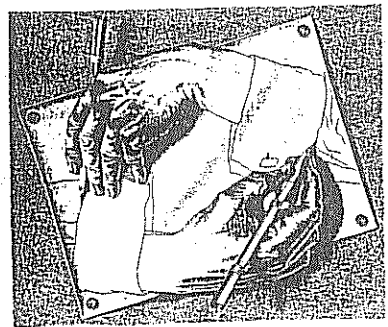
מתבטלת ההבחנה ההיררכית בין פופולרי ואריסטוקרטי, ישן וחדש, מגוחך ונשגב, קיטש ודימויי-מופת, וביטויים תרבותיים "גבוהים" ו"נמוכים" משתלבים בחוסר הבחנה שאינו מחשיב קונבנציות אמנותיות

איור 4

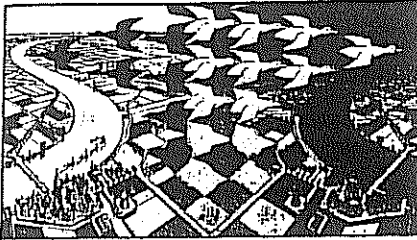
איור 6

איור 5

ותרבותיות מקובלות לעתים - תוך יצירת אוירה של הומור, אירוניה או סרקזם. אמנים החלו לצטט ביצירותיהם יצירות של אמנים אחרים, והפכו מבצעי יצירותיהם של אחרים.

הציטוטים החזותיים - כדימויים השאולים מיצירות של אמנים אחרים - לא נתפסו על ידי האמנים, הצופים והממסד התרבותי כגניבה, כחיקוי או כניסיון לזיף, אלא שימשו באופן מודע כרפרנטים ונקודות התייחסות פרשניות להעמקת ולהעשרת תכניה של היצירה האמנותית החדשה. על הציטוטים החזותיים

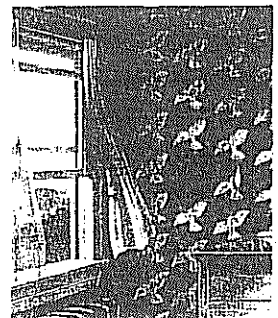

איור 7

שהצופים זיהו הופעלה פרשנות שנשענה על ידע תרבותי קודם ועל הקשרים אסוציאטיביים, וניתן לומר שהציטוט החזותי שהחדיר רובד תכני נוסף ליצירה, איפשר לצופה להעשיר אותה במשמעויות. הציטוט החזותי הפך אמצעי מעורר, המחייב את הצופה לאינטרפרטציה יצירתית, ותוך ניסיון לקשור בין האלמנטים המצוטטים

ובין שאר האלמנטים ביצירה נבראת משמעות משותפת חדשה הנוצרת מידיעת מקורו של הציטוט והבנת הקשריו.

בנוסף להתרחשויות בתחום האמנות והעיצוב פרצו אל התודעה הצרכנית של שנות ה-80 גם המחשבים האישיים והתוכנות הגרפיות המתוחכמות והעשירות, והיכרותו של הילד המערבי עם מציאות מתוחכמת, עשירת-גידויים הועמקה על ידי משחקים וירטואליים, ובמפגש עם סרטים, פרסומות, אריזות, ווידאו-קליפס בערוצי תקשורת-ההמונים, בהם נחשפו צרכני התרבות למאגר איקונוגרפי עשיר ומהפנט של

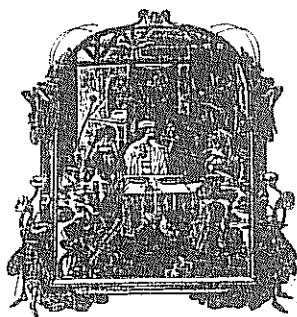
איור 8

דימויים חזותיים ששוייכו עד לשנות ה-80 ל"תרבות הגבוהה", בצד דימויים שנשאבו מתרבות ההמונים.

צוטטו דימויים חזותיים מתוך יצירות אמנות קלאסיות של אמני רנסנס כבוטיצ'לי (Botticelli) בציור "פרימורה" או הולדת ונוס העולה מן המים על גבי צדף, מיכלאנג'לו (Michelangelo) בציור הכמעט-נגיעה בין יד-אלוהים ובין ידו של אדם, ליאונרדו

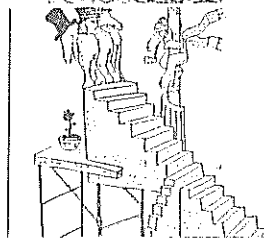
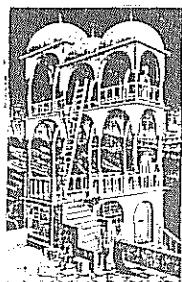
איור 9

איור 10

דוינצ'י (Leonardo Da Vinci) ב"מונה ליזה" ועוד. על הדימויים שהפכו פופולריים וצוטטו רבות נמנים גם ציור דיוקן אמו של הצייר האמריקאי-אנגלי ג'יימס ויסלר בן המאה ה-19 (James A.M. Whistler), דימוי האדם הצועק מעל הגשר בציור "הצעקה" של אזוארד מונק הנורווגי (Edvard Munch), הסלע חסר כוח-המשיכה של הסוריאליסט הבלגי רנה מגריט (Rene Magritte), ציוריו של ואן גוך (Van Gogh) ועוד. דימויים אלו מופיעים שוב ושוב בצד דימויים מתולדות התרבות כמו סופר-מן ומיקי מאוס, ודמויות אישים מפורסמים כאלברט איינשטיין, צ'ה גווארה, מרילין מונרו, אלביס פרסלי, לצד אתרים או מבנים ארכיטקטוניים ידועים המופיעים כפרנס לצוטט.

ציטוטים חזותיים אלו - שהחלו להופיע בתדירות גבוהה בסרטים, בפרסומות וביצירות אמנות - נטענו במשמעויות אסוציאטיביות רבות עוצמה והחלו לסמל עבור הקהל הרחב ערכים מופשטים כמהפכנות, חוכמה, אמינות, אהבת אם, נאמנות ועוד, לצד מצבים קיומיים ותחושות כבדידות, חרדה, טירוף וטרגדיות, שלווה אלוהית, מסתורין, וכו'. לעיתים נספחו אליהם גם הקשרים הומוריסטיים ולעתים - הם החלו להפוך קלישאות רדודות.

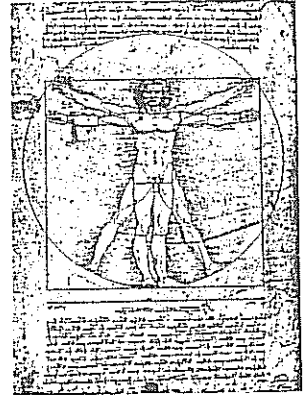
איורים 11 - 12

2. ספרי ילדים עאוויירים עכשוויים כחידה תרבותית-בלשית

שפתו היוזואלית של האיור בספרי הילדים של שנות ה-80 הפכה עשירה,

אקלקטית ופלורליסטית יותר מאי פעם, ובהיותם חלק מן התמונה התרבותית, החלו גם ספרי הילדים להכיל ציטוטים חזותיים באיוריהם והפכו במקרים רבים לחידה בלשית קוגניטיבית-תרבותית מרתקת. יש שהציטוט הזה זהה למקור ויש שהדימויים אינם מצוטטים בצורה מדויקת אלא עוברים שינוי או מטמורפוזה, כשבכל מקרה הצירוף החדש קובע את המשמעות ואת הפרשנות שהצופה יכול לייחס לאיור.

למעשה, חלק מהמורכבות, העושר, הרעננות, ההפתעה וההומור בספרים העכשוויים נובע מן הציטוטים שבו

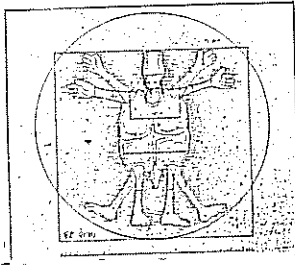

איור 13

(גונן, 1993).

למרות שציטוטים חזותיים באיורי ספרי-ילדים הם לגיטימיים רק כאשר אי-ידיעת ההקשר התרבותי שלהם אינו פוגם באופן בולט מההנאה הכללית מן הספר ואינו גורע מאפשרות הבנת האיור על ידי הילד, כצרכן תרבות. בעל עולם אסוציאטיבי ותרבותי מצומצם יחסית, זיהוי מקור הציטוט, כבעל מטען אסוציאטיבי מכוון, הפך נתון נוסף המאפשר פענוח דק

יותר של הספר ומוסיף לתחושת הסיפוק וההנאה שהצופה חש במפגש עם הספר. המבוגר חדל לסיים תפקידו בקריאת הטקסט באוזני הילד, כנהוג בעבר, והחל לשמש מדריך אמנות בספר הילדים העכשווי, שהפך ל"מיני-מוזיאון" מודפס, זאת אם ברצונו להנות ממנו ולהעשיר את הילד במשמעויות נוספות הטמונות בו.

איור 14

איור 16

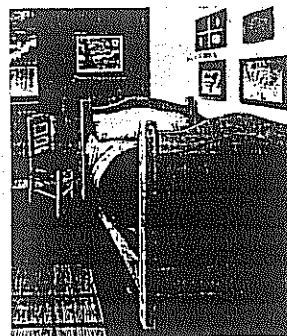

איור 15

המטרות המשוערות לבחירה המכוונת של המאייר בציטוט חזותי או באיזכור סגנוני הינן שונות: כמחווה אסתטית, כקריצה הומוריסטית, כהעצמה פסיכולוגית, כהעשרה דידקטית, ליצירת אווירה וכו', והסיבות שייחס המתבונן לציטוט תהווה חלק מן האינטרפרטציה שלו.

יש שהמאייר עושה זאת מתוך מחווה כלפי זרם אמנותי מסוים או אמנים מסוימים שאל עבודותיהם התוודע במהלך יצירתו או שעבודותיהם היוו מקור השראה עבורו. המאייר יבחר בכך במיוחד אם שפתו הויזואלית של האמן המצוטט או הזרם המאוזכר נראים לו הולמים את הטקסט או מתאימים לאווירה שהוא רוצה להאציל על הספר.

דוגמה מובהקת לכך הם איוריו של אבנר כץ בספר "הזאב ושבעת הגדיים" מ-1981, המצטטים את חיתוכי העץ האנונימיים, הגסים והלא-מהוקצעים שבהם אויירה ספרות הילדים האירופאית של המאה ה-18. ניתן לשער כי מחווה זה של כץ לאיור הבראשיתי של ספרות הילדים נעשה באופן מכוון כתשובה ויזואלית למעשית-העם הידועה, שמקורה האירופאי נעוץ אי-שם במאות שבהן חיתוכי עץ גסים היוו העיטור האסתטי היחידי למעשיות עם שכוונו לילדים (איורים 1-2).

איור 17

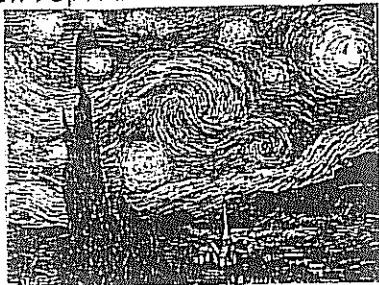

איור 18

דוגמה נוספת למחווה מעין זה הנם איוריו של המאייר היפני העכשווי הידוע מיצומסה אנו (Mitsumassa Anno) בספרו "האלף-בית של אנו" (Anno's Alphabet) מ-1974, שחלקים ממנו נשענים על עבודותיו של מוריץ קורנליוס אשר (Maurits C. Escher) אמן הדפסים וגרפיקאי הולנדי שחי בין השנים 1898-1972,

ותיאר במיומנות טכנית מדהימה בתחריטי-העץ שלו מבנים ארכיטקטוניים פנטסטיים המבוססים על הנחות מתימטיות מסובכות, מטמורפוזות מופלאות של דו-מימד ההופך לתלת-מימד, אשליות אופטיות שבהן דימויים נפרדים זה מזה לחלוטין חוזרים זה לתחומו של זה באופן הדרגתי וכה מושלם עד שאי אפשר לקבוע היכן מתחיל דימוי אחד והיכן השני ואובייקטים מתוארים ממספר נקודות מבט סימולטניות (מלמטה, מלמעלה ומהצד). הדפסיו החידתיים ויוצאי דופן - שבהם יצר דימויים מטרידים ותמונות-חלום פרדוקסליות, בלתי פתירות, ולעתים אף מבעיתות - משקפים את תהיותיו הפילוסופיות של אשר בקשר לחוקי היקום וליחסינותו של עולם התופעות.

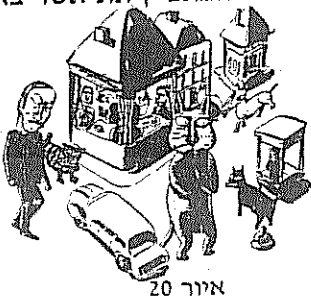
הציטוטים הוויזואליים בספרו של אנו, שבו הצופן המרכזי הוא פרדוקסליות

איור 19

בלתי-אפשרית, מתייחסים לעולמו המורכב והחידתי של אשר והופכים את ספר האלף-בית שלו לספר מתוחכם וטעון, שבו אותיות F, E, A, D, ואחרות מצטטות את "המשולש הפרדוקסלי" שהגה אשר ושעליו מתבססות אחדות מיצירותיו, בעוד האות B מאזכרת את הספירלה האינ-סופית שלו. גם הרעיון של קונפליקט המעבר המטמורפוזי המופלא בין דו-מימדי לתלת מימדי ריאליסטי המופיע בליטוגרפיות רבות של אשר - לדוגמה ב"ידיים רושמות" מ-1948, שבה דף המצויר כדף דו-מימדי הנעוץ ללוח, "מניב" מתוכו שתי ידיים תלת-מימדיות ריאליסטיות הרושמות את שרווליהן על גבי הדף - מצוטט באיורו של אנו הממחיש את האות O, בו מתוארת פאליטה של צייר המחיה מתוכה שופרת צבע (איורים 3-6).

אמן ההדפסים אשר מהווה רפרנס לציטוט גם אצל המאייר האמריקאי העכשווי כריס ואן-אלסבורג (Chris Van Allsburg) בספרו מ-1985 "המסתורין של האריס בורדיק" (The Mysteries of Harris Burdick), בו מסופר על זר חסר-שם המופיע במפתיע אצל אחד המו"לים, משאיר אצלו אוסף רישומים מוזרי-אווירה בתוספת כותרות ומעולם אינו חוזר לקחתם או להוסיף עליהם סיפור כלשהו. בספר, המאוייר ברישומים טונאליים בשחור-לבן, נשען ואן אלסבורג באופן מתוחכם על הליטוגרפיות השחורות-לבנות של אשר, המתארות ציפורים סכמטיות דו-מימדיות העוברות מטמורפוזה הדרגתית עד היותן ריאליסטיות לחלוטין במעופן בחלל התמונה. היציבות המיוחסת למציאות הגלויה היא אשליה, המסתירה מציאות אחרת, נזילה, יציבה הרבה פחות ומסתורית הרבה מעבר למה שאנו מעדיפים לראותה. התייחסותו של וואן אלסבורג לעבודותיו של אשר כרפרנט - בצטטו שינוי איטי ובלתי נתפס כדי ליצור אווירה חידתית ומפירת-שלווה, בנצלו את מוטיב הציפורים המאפיין את אשר באחד

איור 20

מאיורי ספרו, בו מתעוררים בהדרגה לתחייה דגמי הציפורים הדו-מימדיים המעטרים את חיפוי הקיר התמים בחדר ריק מאדם והופכים לציפורים תלת-מימדיות בתגובה למשב רוח פתאומי - מרחיבה את הפרשנות האפשרית ומעמיקה את הענין בספר כולו (איורים 7-8).

איור 21

הנונסנסי "פיש פוש אמר הרונימוס בוש" (Nancy Willard) עמוקות מציוריו של בוש וכתבה מעשייה הומוריסטית ופמיניסטית-למחצה תוך הפניה (Reference) מכוונת אליהם. היא מצאה את הזוג

דילון (Leo & Diane Dillon), מאיירים אמריקאיים עכשוויים, שהחיו באיוריהם את האווירה המוזרה והפנטסטית המאפיינת את ציוריו של בוש, אך בניגוד לעולם הדימויים הפסימי, האכזרי והקודר שלו, המאוכלס בעצמים, בבעלי חיים וביצורים גרוטסקיים ומעוררי חלחלה, הציגו המאיירים גירסה

איור 22

הומוריסטית ומלאות תזוית. איוריהם, ששובצו במסגרת מוזהבת מיוחדת שגולפה במיוחד עבור ספר זה, היוו עיבוד ויזואלי בעל אופי משעשע לעבודותיו של בוש, בהם גם היצורים הגרוטסקיים המואנשים המפחידים לובשים ארשת תמהונית אך תמימה לחלוטין (איורים 9-10).

יש שהמאייר יבחר לצטט מתוך רצון להפתיע או לשעשע, תוך קריצה הומוריסטית לעבר המבוגר מעל גובה עיני הילד. כאן יהווה הציטוט פרפראזה הנשענת על ידע תרבותי קודם, והפרשנות תתאפשר רק תוך ידיעת ההקשר.

דוגמה לכך מהווים איוריו של אבנר כץ בספר "ואז הצב בנה לו בית" מ-1979, בהם מסופר על נסיונותיו של צב-ארכיטקט לתכנן לצבים בית שיגן עליהם מפגעים שונים.

באחד מן הפתרונות הארכיטקטוניים מאייר כץ פרפראזה הומוריסטית על המבנים הפרדוקסליים שתוארו על ידי אשר בהדפסיו, בעוד באיור אחר הוא משרטט פרפראזה על דמות האדם המושלם במידותיו של ליאונרדו דה-וינצ'י, החתומה בקונדסות בכתב מראה מהופך על ידי דני קרמן (איורים 11-14).

קריצה הומוריסטית נמצא גם באחד מהאיורים המרשימים בספר הגרמני מ-1989 "מסע העננים" (Die Wolkenreise) בו מסופר על הנופים המופלאים שראתה עננה קטנה במהלך מסעה עם הרוח. המאיירת הגרמניה סיס קוך (Sis Koch) מאחדת

בקליידוסקופ סוריאליסטי מדהים מבנים ארכיטקטוניים שונים לאורך ההיסטוריה האנושית, אך שותלת גם ציטוט של אחת מעבודותיו המושגיות של כריסטו (Christo) אמן אמריקאי יליד בולגריה, שבמרכז יצירתו האמנותית עומדת פעולת האריזה. כריסטו, שהחל לעסוק במהלך דרכו בפעילות מונומנטלית סביבתית, תכנן ב-1961 את פרויקט העטיפה הראשון של בניין ציבורי, וביצעו בשנת 1968, בארזו את מוזיאון הקונצאהאלה בברן באריות חבילה, בעוד ב-1979-1977 עטף בניינים נוספים כגון הרייכסטאג בברלין, מצוטט באיורה של סיס קון כאמירה אקטואלית הומוריסטית-משהו על תהליכים בתולדות האמנות, שמבוגרים גרמנים רבים מכירים. ההקשר בין ארכיטקטורה פונקציונלית, ארכיטקטורה פונקציונלית וארכיטקטורה עטופה יוצר שבירה מפתיעה, במיוחד בהופיעו בספר ילדים (איורים 15-16).

יש שהבחירה בציטוטים באיורי ספרי-ילדים מהווה חלק מפרשנותו של המאייר לטקסט, ומביעה את רצונו לאפיין או להעצים את מצבו המנטלי, הקיומי והחברתי של הגיבור ולהעשיר בכך עבודתו, הצופים, את משמעויותיו של הספר. כאלו הם איוריו של אנתוני בראון (Anthony Browne) המאייר הבריטי העכשווי, בהם נמצא בצד ציטוטים מתרבות ההמונים הפופולרית המקומית גם ציטוטים מציוריהם של רנה מגריט, וואן גוך ואחרים. בספרו "שינויים" (Changes) מ-1990, שאותו כתב ואייר, הוא פותח בדיווח העובדתי הקר: "בבוקר יום ה', ברבע אחרי עשר, הבחין ג'וזף קיי בדבר-מה מוזר המתרחש במיחם". סגנון הכתיבה וצליל שמו הבלתי רגיל של הגיבור, ילד בן 5, מקפיץ את הנתונים התרבותיים שלנו, בהיותם איזכורים טעוני אסוציאציות לסגנון כתיבתו של קפקא ולשמו של הגיבור בספרו "המשפט". באופן מיידי מתחבר הקורא המבוגר (וודאי לא הצעיר) לנסיבות מאסרו האבסורדי של ג'וזף קיי המקורי על לא עוול בכפו, והוא מוצף באופן אוטומטי כמעט בתחושת חרדה עקב מציאות ששגרתה הבטוחה הופרה לפתע ושובשה ללא תקנה. דבר מה עומד להשתנות בעולמו של ג'וזף קיי, הילד הגיבור ספרו של בראון, ובראון מיטיב לתאר את אימתו באיורים בהם עוברת המציאות הברורה והמוכרת לו מטמורפוזה והופכת לעולם סוריאליסטי זר ומוזר.

בראון רומז לנו על מצבו הנפשי הנרגש והמעורער של הילד בעזרת תחבולה פשוטה, בבחרו לאייר את חדרו של ג'וזף כציטוט מעובד-משהו על פי דגם חדרו מעוות-הפרספקטיבה של וואן גוך, כפי שהלה ציירו בעת שהותו בעיר ארל ב-1988. הבחירה לצטט את וואן גוך כדי לשקף את המתח הנפשי שבו נתון ג'וזף הילד מובנת לאור ייסוריו הנפשיים של וואן גוך. כדי לרמוז על מקור הציטוט, בראון "שותל" תמונת-ציטוט נוספת על קירות החדר, המאייר בספר, אף הוא פרי

מכחולו של וואן גוך, בה מתוארים נופי סן־רמי על השמש הזורחת לצד ירח וכוכבים במשיחות מכחול סוערות ובצבעים לוחטים, בעוד השמיים הזרים מבעד לחלון הינם שמיים מצוטטי מגריט. תמונות נוספות התלויות בחדרו הוואן־גוכי של ג'וזף קיי מציגות אירועים קוסמולוגיים ואת תמונת אי־טי מתוך סרט מדע בדיוני בשם זה, ומהיום רמז למחשבותיו של ג'וזף ולאירועי הספר. בטקסט משפט פשוט אך מעורפל שנאמר באקראי ובלא תשומת לב יתרה ע"י האב בצאתו מן הבית, לפיו "דברים עומדים להשתנות", קיבל אצל הילד מימד מאיים. המשפט מפעיל אצלו פריצת תהליכי חשיבה ראשוניים ופרשנות ויזואלית פוסט־אימפרסיוניסטית וסוריאליסטית. משפטו הסתום של האב מתבהר בסוף הספור ומסתבר כמתייחס לתוספת תינוק חדש למשפחה (איורים 17-19).

בספרה "אימתו של החתול" (Kattens Skrekk) מ-1992, בוחרת המאירת הנורבגית העכשווית פאם אקמן (Fam Ekman) לתאר בהומור רב בעזרת איזכורם הסגנוני של חיתוכי העץ הדרמטיים בשחור-לבן של האקספרסיוניזם הגרמני בסביבות מלחמת העולם הראשונה ואחריה, את עולם המציאות היום־יומי של הגיבור, חתול רדוף־פוביות בעולם מאיים של כלבים אימתניים. הבחירה לייצג מציאות זו בשפה ויזואלית של אמנים כגיאורג גרוס (George Grosz), אוטו דיקס (Otto Dix) ומקס בקמן (Max Beckman) - שעבודותיהם התאפיינו בהדגשה סובייקטיבית רגשית עזה, בביקורת חברתית ובהחצנת מתחים נפשיים בעזרת עיוות זוויתי מכון, המאלץ את הצופה לקחת חלק פעיל בסבלו של הגיבור, מוצדקת מבחינת ההיגיון הסיפורי. הדבר מקבל העצמה כפולה ומכופלת כאשר בניגוד לעולם המציאות האקספרסיוניסטי המיוסר, מיוצג עולם חלומותיו של החתול רדוף־פוביה בעזרת ציטוט מעבודותיו של אנרי רוסו (Henry Rousseau). כל פרט בהן תואר בקפידה דקדקנית בקומפוזיציות מחושבות היטב ובמרקמי צבע מרהיבים שמילאו את הבד כולו. רוסו, צייר צרפתי שסווג כ"חובב" או "פרימיטיבי", והיה גדול הציירים הנאיביים, שעבד כמוכס לפני שהקדיש עצמו לאמנות ב-1885 בגיל 41, ועבודותיו האפופות אוריה של חידה, תיארו דיוקנות, פנטזיות אקזוטיות דמיוניות או תמונות חלום קפואות בעלות איכות מכשפת, שאוכלסו על ידי דמויות מסתוריות ישנות, או מסתתרות בין העלווה המסוגגנת.

הבחירה לצטט את עבודותיו של רוסו ועל ידי כך לעמת עולם שחור-לבן מעוות ואקספרסיוניסטי מול עולם נאיבי, מאוזן ומרהיב בצבעוניותו המסמל מצב שלו ומושלם, מנחם מפצה, אך בלתי אפשרי במציאות וקיים אך ורק בחלומותיו של הגיבור - היא גאונית והומוריסטית בעת ובעונה אחת (איורים 20-22).

הציטוט החזותי הוא איפוא חלק מן האלמנט היצירתי בספר ועדות (חלקית לפחות) לקשר השוטף שמקיים המאייר עם המארג התרבותי סביבו. השימוש מציזו של

המאייר בציטוטים מעלה את רמת המורכבות בספר, ומאפשר סוגים שונים של אמירות סימולטניות. ובו זמנית הוא גם מבליע אמירה בדבר האפשרות לדו-שיח תרבותי משועשע בין המאייר והמבוגר המתווך, ואמונה ביכולתו של הילד לפתח בגיל צעיר זיקה לעולם דימויים חזותי עשיר, תוך ביטול החיין בין ספרות לילדים וספרות למבוגרים - עובדה שתאלץ את הצופים להכין שיעורי בית בתולדות האמנות.

ביבליוגרפיה:

בן-פשט, ר. (1992) - היבטים בתולדות העיצוב. המרכז לחנוך טכנולוגי, חולון.
גונן, ר. (1993) - השתקפות אמנות פלסטית וציטוטה באיור ספרי ילדים. מעגלי קריאה 22, אוניברסיטת חיפה. עמ. 111-128.

Godfrey, T. (1986) - The New Image. Phaidon, U.K.
Honnef, K. (1988) - Contemporary Art. Taschen, Germany.
Jencks, C. (1986) - What is Post - Modernism? Academy Editions, U.K.

רשימת האיורים: (על פי שמות מאירים והאמנים)

1. איור מס. 1. Anonmous (1800) - The New Chritmas Rhyme Book. Nicholson, Belfast.
2. איור מס. 2. כץ, אבנר (1981) - הזאב ושבעת הגדיים, מאת האחים גרים, מסדה, ת"א.
3. איור מס. 3. Anno, Mitsumassa (1988) - Anno's Alphabet. Harper & Row, N.Y. (First Published in 1974).
4. איור מס. 4. Escher, Maurits C. The Imposible Triangle. (in: the Graphic work of M.C. Escher. Pan/Ballantine. London, 1960).
5. איור מס. 5. Escher, M.C. - Drawing Hands. Lithograph. 1948.
6. איור מס. 6. Anno, Mitsumassa (1988) - Anno's Alphabet. Harper & Row, N.Y. (First Published in 1974)
7. איור מס. 7. Escher, M.C. - Day and Night. Woodcut Printed from 2 Blocks. 1938.
8. איור מס. 8. Van Allsburg, Chris (1985) - Les Mysteres de Harris Burdick. L'ecole des Loisirs. Paris.
9. איור מס. 9. Bosch, Hieronymus - The Garden of Delights. (1470-1516 (בקירוב 1470-1516) (חלק אמצעי).
10. איור מס. 10. Dillon, Leo & Diane (1991) - Pish, Posh, said Hieronimus Bosch. by: N. Willard. Harcourt Brace Jovanovich, N.Y.
11. איור מס. 11. Escher, Maurits C. - Belvedere. Lithograph. 1958.
12. איור מס. 12. כץ, אבנר (1979) - ואז הצב בנה לו בית. כתר, ירושלים.
13. איור מס. 13. Leonardo Da Vinci - Vitruvian Man. (1490 (בקירוב 1490) כץ, אבנר (1979) - ואז הצב בנה לו בית. כתר, ירושלים.
14. איור מס. 14. כץ, אבנר (1979) - ואז הצב בנה לו בית. כתר, ירושלים.
15. איור מס. 15. Koch, sis (1989) - Die Wolkenreise. by: S. Heuck. Thienemanns Verlag, Stuttgart-wien.
16. איור מס. 16. Christo - Two Lower Manhattan Packed Buildings. Collaged Photograph. (1964-66).
17. איור מס. 17. Browne, Anthony (1990) - Changes. Alfred A. Knopf. N.Y.
18. איור מס. 18. Van Gogh, Vincent - The Artist's Bedroom in Arles. Oil on Canvas 1889.
19. איור מס. 19. Van Gogh, Vincent - Starry Night (Saint Remi) oil on canvas.
20. איור מס. 20. Ekman, Fam (1992) - Kattens Skrekk. Cappelen, Oslo.
21. איור מס. 21. Ekman, Fam (1992) - Kattens Skrekk. Cappelen, Oslo.
22. איור מס. 22. Rousseau, Henry - La Charriole du Pere Juniet. oil on Canvas 1908.

"כל תצלום הוא תעודת נוכחות"

עשהו על צילומים וסרטים ביצירות לילדים

מאת: מנחם רגב

המובאה שבכתורת המאמר לקוחה מספרו של רולאן בארת, "מחשבות על הצילום". התצלום הוא איפוא מעין מיסמך ה"מוכיח" את עובדת נוכחותו וקיומו של המצולם. המתבונן, למשל, בתצלמו שלו עשוי להכריז, בהפתעה מסויימת: "תראו, זה אני כשהייתי ילד", או "כמה הייתי רזה אז!" ואם המבוגר כך, הילד על אחת כמה וכמה; כי לגביו העובדה שאפשר להעתיק דמות וסביבה מן המציאות אל הנייר, היא עדיין בבחינת פלא. הרי זה המשך החוויה של ההתבוננות בבבואה המשתקפת בראי או במים.

על הנושא הזה נכתבו הרבה יצירות לילדים. נביא, לדוגמה, את שני הבתים הראשונים מתוך השיר "הילד בראי" מאת **שולמית הראבן**:

אני נגש לראי ורואה בראי את פְּלִי.	מה שאני עושה, הילד עושה שם מִיָּד:
אני צוחק בראי והילד צוחק שם מולי.	אני מרים את היד והילד מרים את היד,
אני בוכה בראי, אז הילד בוכה מולי.	אני בועט בכדור וגם הוא בועט בו מִיָּד.

מיהו זה הנשקף מן הראי? האם הוא ילד אחר הדומה דמיון מדהים לילד המביט בראי? ואולי הוא מין "אני" אחר? המפתיע הוא בכך שאפשר לעשות מניפולציות בדמות שבראי, אבל מהר מאוד מתברר, שהדמות שבראי תלויה לגמרי ב"מפעיל" אותה. אין בה שום רצון עצמי: היא מריונטה שרק יודעת לחקות את תנועותיו של הילד המשקיף לתוך המראה. כשהילד מגלה כמה מוגבלות תנועותיה של הדמות במראה, תם הקסם הראשוני. האם הבבואה דומה לתצלום? על כך אומר בארת: "כשאנו באים ומגדירים את התצלום כתמונה קפואה, פירוש הדבר לא רק שהדמויות המוצגות בה אינן נעות; אלא שהן אינן יוצאות; הן מורדמות ומשופדות כפרפרים באוסף." בהבדל מן הבבואה המתנועעת הרי התצלום מסוגל לשקף אינסוף של תנועות ומצבים; אולם - ושוב בניגוד לבבואה - הדמויות אינן מסוגלות להתנועע. ולפי בארת דווקא הנסיון "להנציה" אותן, ייכשל תמיד. הן אינן חיות באמת, הן הוקפאו לתמיד: "מה שהצילום מעתיק לעדי עד עד אידע רק פעם אחת; הוא חוזר בדרך מכאנית על מה שלעולם לא יוכל לחזור שנית בממשות".

הילד, כמו המבוגר, מפיק מן התמונה את מה שאירע במציאות, ומצוי בזכרונו. התצלום הוא נקודת מוצא לשיחזור מה שהוא רוצה, ומה שהוא יכול לזכור. אולם ההתבוננות ברצף של תמונות של אותו אדם בתקופות שונות מאפשרת למסתכל לעקוב אחרי התפתחותה של הדמות. וכך נוסף מימד של דינמיות גם לתמונות שבהן עמד הזמן מלכת. כאלה הם פני הדברים בשיר של חגיית בנימין "האלבום של אבא":

כשפותחים את האלבום של אבא	זואים אותו תינוק
מקש בהתחלה	שוכב בעגלה.

בשני הבתים הבאים מתוארות תמונות של האב כשעוד היה תינוק במיטה ובלול, כשהוא מטייל עם סבתא ומשחק עם סבא. וכך אנחנו מגיעים לבית האחרון בשיר:

אך התצלום מכיתה ב'	כי שם עושה הוא מין פרצוף
נחמד הוא מקלם	לעבר הצלם.

ילדים מתקשים להאמין שהמבוגרים היו פעם ילדים, שהיו תלויים בהוריהם ממש כמותם. הם מאזינים בסקרנות, ובמעורבות, לסיפורי-הילדות של הוריהם: האם שיחקו באותם משחקים? האם היו תלמידים טובים? האם גם להם העירו על התנהגותם? הצילומים הישנים הם הוכחות מוחשיות לנכונות סיפוריהם של ההורים. וכשרואים שגם אבא הסמכותי והרציני עשה פרצוף לצלם - מבינים שסדנא דארעא חד הוא. ההתבוננות בצילומי ההורים היא לא רק סיפוק סקרנות, אלא גם חיזוק הביטחון העצמי של הילד.

תמונת תחזור

אין לך כמעט אלבום תמונות משפחתי שאין בו "תמונות מחזור" של בני המשפחה בתקופות שונות בחייהם בבית הספר. בוודאי רק חלק מהם זוכרים כיצד, ועל פי אילו הנחיות, נוצרה הקבוצה המצטלמת: מי קבע את סדר העמידה או הישיבה? המורה, הצלם או כמה מן התלמידים? האם היו תלמידים שרצו במיקום אחר בתמונה? מי היו אלה שרצו להתבלט, ואלה שרצו להצניע את עצמם ככל האפשר? המתבוננים בתמונה שבה הם מופיעים, רואים בה מעין "הנצחה" של סיטואציה שלא תחזור, ונקודת מוצא להעלאת זכרונות ואיזכור תקוות שהיו וגם אכזבות.

להלן ברצוני לבחון את הנושא בשלושה שירים, שנים הם שירי ילדים והאחד הוא שיר שנועד למבוגרים.

תפונה של כולם עאת: שלופית כהן-אסיף

ביום האחרון ללימודים
בחצר מצלמה וחיוכים
(והמורה ליד בשמלת פרחים)
וגדעון ומיכל
כבר לא צמד-חמד.
ומיכל עוצמת עינים, חולמת
ורות לא היתה בתמונה
היתה לה אָדָּמָת.

בשבוע האחרון ללימודים
בכיתה מצלמה וחיוכים
(והמורה באמצע בשמלת פרחים).
וגדעון ליד מיכל
צמד-חמד.
ורות עוצמת עינים, חולמת.
ואני לא הייתי בתמונה
היתה לי אָדָּמָת.

בתמונה של כולם
בכיתה או בחצר
תמיד מישהו חסר.

"תמונת מחזור" היא טקס החוזר מידי שנה בשנה; יש בו דברים קבועים: המצלמה והחיוכים, ושמלת הפרחים של המורה. ויש דברים משתנים: היחסים בין גדעון ומיכל, ומחלת האדמת שבגללה נעדרות שתי בנות מהטקס החשוב. ההתבוננות בשתי תמונות המחזור, על השינויים שחלו בינתיים, משדרת לצופה את מימד הזמן החולף באמצעות השינויים שחלו בכתה. הבית האחרון בשיד משווה לו מימד "פילוסופי": אין שלמות בעולם, תמיד משהו או מישהו חסר. בשירו של יהונתן גפן "הייתי הילד הכי קטן בכיתה", מקבל הטקס השנתי משמעות אחרת לגמרי: הוא חושף את תחושת השונות והנחיתות הפיזית. היות הילד המספר חלק מקבוצת ילדים, השונים ממנו בקומתם, מדגיש את רגשות התסכול שלו:

הייתי הילד הכי קטן בכיתה

הילדים עומדים קְשורה,
ואני - מטר ועשרה,
ראשי נוגע
בחגורה
של המורה.

בסוף השנה,
כשהיו מצלמים,
ואני הנמוך,
תמיד עומד בסוף הילדים
על ארגז הפוך.

הייתי הילד הכי קטן בכיתה
הכי קטן בשעור
והכי קטן בהפסקה.

אני חושב שמישהו למעלה
שמע את הדברים,
כי עכשיו אני גם בן שבע
וגם מטר ועשרים.

בלילה הייתי בוכה לו
בתוך השמיכות:
אלוהים, תעשה שלא יסתירו לי
ושאוכל לראות!

תמונת המחזור, שהקפיאה את הזמן, עצרה, כביכול, את הסיכוי שקומתו של המספר תגבה. אבל מן הבית השלישי מסתבר שאולי נפתח סיכוי לשינוי הסטאטוס של הילד. אולי לא תמיד יהיה נדון להיות הכי קטן בכיתה, שהרי ראשו נוגע כבר בחגורה של המורה. אבל אין זה מספיק, שאלת הגובה הופכת לנושא לתפילה ובקשה מאלוהים. הבית האחרון מתאר "יציאה" מן התמונה אל המציאות: כעת לא רק שגדל בגיל, אלא גם קומתו צמחה! התפילה נענתה איפוא, והמציאות במקרה זה, היא יותר מן התמונה ש"הנציחה" את הצער על נמיכות הקומה. זהו שיר של תקווה לא רק לגיבור השיר, אלא גם לאלה שמתבוננים בתמונה דרך השיר וסובלים מאותה בעיה. מסתבר להם, כמו לילד בשיר, שלעתים כדאי לצפות לזמן שיעשה את שלו.

אומר בארת: "אבל אמנות - הצילום... אין בה עתיד (וכאן הפאתטיות שלה, המלאנכוליה שלה); היא אינה מעוררת שום ציפייה לקראת העתיד-לבוא". בשירו של גפן הגיבור נוטש את התמונה ומתחבר אל המציאות שאחריה. בסרטו של וודי אלן, "שושנת קהיר הסגולה" "יוצא" גיבור הסרט מן הסרט ונדהם מן הפער שבין אשליית-המציאות והמציאות עצמה. האם באמת אין עתיד מעבר לתמונת המחזור? ואם יש עתיד, האם הוא המשך או ניגוד לסיטואציה של תמונת המחזור?

משירו של יהודה עמיחי, שנועד לקורא המבוגר, נעדרים דברים שהוזכרו בשירי הילדים: שמחת ההצטלמות החגיגית והחיוכים, שמלת הפרחים של המורה, ה"הנצחה" של הזוג הנערץ בכיתה. אבל כפי שנראה, יש חוליות קישור בין שירו ושני השירים שקדמו לו: באחד מצויינת העובדה ש"תמיד מישהו חסר", והשני, למרות סיומו האופטימי, מבליט, באמצעות תמונת המחזור, את מצוקתו של הילד המספר.

צילום כיתת בית הספר

יהיו כולם. ואלה ששתקו,	כמו בגדרות כאן נדחקו
במאוחר יותר הם ישאלו קושיות	ראשי הילדים לקיר אחד
בלי מורים. ואחרים יכבו	לעצור הזמן לרגע. ומיד
ואחדים יחיו כמו בלי שמשות.	להשתחק הרחק ואחרים יכבו.

והשמיים שספגו את אחריתם	אם לא עכשו, ודאי בעוד שנים
אינם נראים, כי מסתירים אותם.	וגם הנער מסוגר בגאווה,
	גם הילדה, אשר דחקה את הפנים
	אל מורתה, לגיבורי חובה

שמחת הצילום המשותף, החגיגות של המעמד והחיוכים, כל אלה נעלמים, כשהמתבונן הוא מבוגר הרואה את עצמו ואת בני כיתתו מנקודת התצפית של ילד שנעשה מבוגר.

זהו המבוגר שהוא שבע-ימים ושבע נסיון-חיים, הילדה העומדת ליד המורה שלבשה שמלת - פרחים לכבוד המאורע, היא כאן זו שדוחקת "את הפנים אל מורתה". המתבונן יודע שאי אפשר לעצור את הזמן, ושהעתיד מזמן בכי וצער, אלא שהמצולמים בתמונה עדיין אינם יודעים זאת. הילדה החוסה בצילה של המורה האהובה בשיר של **כהן-אסיף**, והילד הנמוך שבטח בקירבתה של המורה בשירו של **גפן** - סופם "להתייתם" ממוריהם ולשאול את שאלות החיים הקשות בעצמם. המעמד עצמו אינו יכול לרמז על מה שעתיד להיות, כי השמיים "מסתירים את אחריתם". "האם אחרית גיבורי החובה" פירושה סופם?

כפי שאפשר להיווכח, למרות ההבדלים המהותיים בין שלושת השירים, יש בהם כמה וכמה נקודות משותפות. ועוד משהו: תמונת המחזור שנוצרה אומנם כדי להזכיר מעמד שהיה, הופכת אף היא לחלק מן הביוגרפיה של המתבונן: המציאות שהונצחה בצילום הופכת ליסוד חשוב בזכרונותיו של מי שהשתתף בו אז ומתבונן בו כעת. לסיום סעיף זה במאמרנו נחזור אל משפט אחר בספרו של בארת: "מה שהצילום מעתיק לעדי עד אירע רק פעם אחת; הוא חוזר בדרך מיכאנית על מה שלעולם לא יוכל לחזור שנית בממשות." "תמונת המחזור" הפכה לכעין ממשות המנותקת מן התנאים שבה נוצרה, וככזו היא נעשית למשל על מצבו של האדם, המנסה בדרך זו להנציח את מה שהוא משתנה ובן-חלוף.

צילום כפקדום עלילה

בספרו של אריך קסטנר **אורה הכפולה** מגלות אורה ולי, הנמצאות בקייטנה, שהן תאומות שהופרדו בשל גירושי הוריהן. מכאן ואילך מושקעים מאמציהן בנסיונות להביא שוב לאיחוד המשפחה; נסיונות, שבסופו של הסיפור, מסתיימים בהצלחה. בנסיונות האלה יש תפקיד מרכזי לצילום. הנושא הזה יצויין להלן בראשי פרקים:

* הן מצטלמות ומחליטות לשלוח את התמונות להוריהן הפרודים: "הוי, מה תרבה שם התמיהה!" (ע' 30)

* בלי ידיעתן מחליט הצלם לשלוח תצלומן לשבועון מצויר.

* בשיחה ביניהן מספרת לי לאחותה שראתה בביתה תמונה של האם, "אבל פעם הוא (האב) ראה אותי מסתכלת בה, ולמחרת נעלמה התמונה." (ע' 31)

* אורה מוציאה מן הארון תמונה ומראה אותה ללי. הן מגלות בהתרגשות שיש להן אם משותפת: "מאחורי התעלומה שנתגלתה להן זה עתה, צפויות להן חידות חדשות, תעלומות אחרות." (ע' 34)

* האב שולח לבקשת לי, את תמונתו. אורה, שלמענה ביקשה לי את התמונה, מתבוננת בהתרגשות בתצלום: "אכן, זהו אביה! וזוהי ההרגשה המתעוררת בלב ילדה, המגלה שיש לה אב חי וקיים!" (ע' 38)

* מרת קרנר, אמן של התאומות, עובדת בשבועון "העולם המצוייר" שאליו מגיעים התצלומים ששלח הצלם. היא מתבקשת על ידי העורך לבחור תמונה מתאימה לשערו של כתב-העת. היא מגלה לתדהמתה שאלו הן שתי בנותיה: "הרי בוודאי הצטלמו שתיהן בכוונה תחילה! בוודאי גילו שאחיות הן!" (ע' 112) וכך נסללת הדרך להגשמת חלומן של הבנות: ההורים נישאים שוב והמשפחה מתאחדת.

* בסוף הסיפור מגלה האב את תמונת השתיים על שער השבועון. הבנות מגלות שהצלם הוא ששלח העתקים מן התמונה שלהן. והאב אומר: "טוב עשה שסידר אתכן... הרי אילמלא כן לא היתה אמא מגלה את הסוד שלכן. וגם החתונה לא היתה." והאחיות מחליטות לכתוב מכתב תודה לצלם.

בסיפור הזה של קסטנר יש לתצלום פונקציה שונה לגמרי ממה שראינו בדברינו הקודמים. אומנם כמו בכל צילום מוטבעת גם כאן "הנצחה" של שתי דמויות. אולם המטרה אינה לקבע או לשמר אירוע מסויים. התצלום, כמו חפץ מסויים או צירוף מלים מיוחד במעשייה, מבטא מסר מסויים מאוד- שמועד לדמות מסויימת. ההנחה היא שרק המקבל מבין את כוונת השולח, ועל פיה הוא עתיד לפעול כדי לקדם את העלילה ולהביאה אל הסיום הטוב.

בין סיפור לסרט

גם בסעיף הזה נישאר עם אריך קסטנר בשני ספרים אחרים שלו. בניגוד לצילום שמקפיא סיטואציה מסויימת ברגע מסויים, הרי הסרט יוצר בתנועתיות שבו אשלייה של מצבים במציאות מתפתחת ומשתנית. בטרם ניגע בספר שבו עוסק קסטנר בסיפור שהופך לסרט, נדבר על ספר שאומנם אינו עוסק בקולנוע, אך יש בו נגיעה ליחס שבין המציאות שיצר הסופר ובין המציאות שבה הוא חי. כוונתי לספר **פיצפונת ואנטון**. קסטנר יצר כאן משהו מקורי: בסיפור ששה-עשר פרקים. אחרי כל פרק מופיע מה שהסופר מכנה "הירהור".

בתוספות הקצרות האלה דן הסופר עם קוראיו על ההתנהגויות של כמה מן

הדמויות בפרק הקודם. במרכזו של כל "הירהור" עומד נושא ערכי כלשהו: אחריות, גאווה, הבלגה, ידידות, שקר, הכרת טובה ועוד. בתוספות האלה "יוצא" קסטנר מן המציאות שיצר, ודן עם קוראיו בדמויות כאילו היו בשר ודם. זו תשובתו המורחבת למה שהוא מעלה בהקדמה לספר. שם הוא מספר שקוראיו עשויים לזלזל בסיפור שהוא פרי רוחו של הסופר. ולא להא להוא עונה: "בין אם קרו הדברים בפועל ובין אם לא קרו-אחת היא ובלבד שיהא המעשה אמיתי! מעשה אמיתי הוא מעשה שעלול להתרחש בדיוק כשם שאתה מתאר בסיפורך." (ע' 4) ב"הירהורים" השונים מזמין הסופר את קוראיו לנקוט עמדה ביחס לגיבורים השונים. הנה כמה דוגמות: מי מכל האנשים האלה מצא חן בעיניכם ומי לא מצא חן בעיניכם? אילו היתה (פיצפונת) יושבת עתה עמנו והיינו שואלים אותה: שמעי- נא, כלום אין את מתביישת כלל? למה את מרמה את הורייך? הייתכן שיהא אדם טוב ורך יתר על המידה? קסטנר גם מנצל את ההזדמנות להביע את דעתו, כגון: צריך שיהיה רגש כבוד וצריך שיהיו אנשים הראויים לכבוד. או: לא בכוח הזרוע בלבד מראה אדם את גבורתו אלא גם בשכל ובדעה צלולה. בדרך זו שבה מנתק הסופר את תאור העלילה והגיבורים מן ההערכות שלו עליהם, הוא מנסה לחנך את קוראיו לקריאה ביקורתית ויצירתית. והרי הקורא הביקורתי בספר, הוא גם הצופה הביקורתי במתרחש בסרט.

היחס שבין הסיפור והסרט שנעשה על פיו, הוא נושא המופיע בספר אחר של קסטנר, **אמיל והתאומים**. קסטנר, חובב ההקדמות, מצרף לספר הזה שתיים: 'הקדמה לטירונים' (זהו תרגום ישן מ-1934 הכוונה היא לקוראים שלא קראו את **אמיל והבלשים**, שגיבוריו מאכלסים גם את הספר הזה). שבה הוא מספר בקצרה את תוכנו של "אמיל והבלשים". לאחריה באה ה'הקדמה ליודעי-דבר', שבה מספר קסטנר כיצד נקלע המספר להסרטה של "אמיל והבלשים". הוא מספר ששנתיים לאחר המאורעות המתוארים ב"אמיל והבלשים" הוא רואה, לתמהונו, את אמיל ואת הגנב ואת גוסטב והחצוצרה חוזרים ועושים את מה שתיאר בספר! ממש כמו ב"הירהורים" שב"פיצפונת ואנטון" המחבר מתבונן ביצירי רוחו כדמויות הפעילות במציאות: "הכל היה בדיוק! לפני שנתיים ירדו כאן האדון גרונדייס ואמיל טישביין מתוך החשמלית: במקום זה ממש. ועתה מתרחש הדבר בפעם השנייה! לא, ודאי שיש כאן איזו טעות". (ע' 9) האשליה הזאת פוקעת כאשר ניגש אליו במאי הסרט ומבקש ממי שחיבר את הסיפור שיואל להסתלק מאתר הצילומים. אחר כך מנהל קסטנר שיחה עם אביו של אחד מחבורתו של אמיל, והקורא אינו יודע אם זו דמות אמיתית או רק שחקן המגלם את הדמות בסרט. אבל הערפל הזה מסתלק כאשר קסטנר מתבונן בשחקן, המגלם את גרונדרייס,

על במת הצילומים, ושומע את דברי הבמאי: "עלינו לעשות את הצילום עוד פעם" (15). המסר לקוראים ברור: מה שהתרחש במציאות או אפילו בחיקוי האמנותי של המציאות, הוא חד פעמי. רק בהסרטה אפשר לחזור פעמים רבות על אותה סיטואציה, עד שה"מציאות" שנוצרה בדמיונו של הבמאי משביעה את רצונו.

הנושא הזה- היחס שבין המציאות והגילום האמנותי שלה- חביב על קסטנר וחוזר גם בהמשך הסיפור. גיבורי "אמיל והבלשים" רואים בעתון מודעה על הצגת הסרט "אמיל והבלשים". אחד מהם מעיר: "אני, אימת הציבור עלי. אם כי אין זה אלא סרט. ואם כי אנחנו לא השתתפנו כלל בהסרטה." (117) בשלב יותר מאוחר מוכנים גיבורי הסרט להיות נוכחים באולם הקולנוע בתנאי שההכנסות משלוש הצגות יוקדשו לג'קי שהם תומכים בו. קסטנר מתאר בהומור את המיפגש בין קהל הצופים הצעיר ובין גיבורי הסרט שהכנסותיו הוקדשו לג'קי. ושוב חוזר הסופר ליחס שבין המציאות והיצירה אומנותית: ילדה אחת טוענת שפוני שבמציאות שונה מזו שבסרט, ועל כך עונה פוני: "הנערה שבסרט לא אני כלל! היא רק משחקת בתפקידי. (...)" אמיל האמיתי הוא קרובי. ואת אמיל שבסרט איני מכירה כלל." (183) קסטנר מבין את הקושי של הצופים הצעירים להכיר בגבול שבין מציאות ממש ובין חיקוייה על ידי שחקנים.

כיצד נולד תסריטאי?

את השיטוט הזה שבין צילום לסרט, כפי שהם מתוארים בכמה יצירות לילדים, אסיים בסיפור שנוגע בהיבטים שונים של הנושא. הסיפור הוא "התסריט הראשון של סבק" מאת בנימין טנא. בשכונת עוני בוורשה יהודית שלפני המלחמה אין ידם של הילדים משגת לקנות כרטיס לסרטים שהם כל כך רוצים לראות. מה הפתרון? הם אוספים ביניהם את הסכום הדרוש לכרטיס אחד. סבק, אחד מהחבורה, נבחר ל"ייצג" אותם בסרטים בתנאי שיספר לחבורה את תוכנו. הסיפור עובד במשך זמן ממושך, עד שהילדים מגלים שסבק התחיל לחבר סרטים מפרי דמיונו, כי את דמי הכרטיס הוציא על תרופות לאביו החולה.

הילדים שהאמת נודעה להם מפי אחותו של סבק, אינם כועסים וממשיכים לתת לסבק את דמי הכרטיס ולשמוע מפיו את תוכן הסרטים הדמיוניים. סבק מגלה שחבריו יודעים את האמת והוא מתוודה בסיפור תוכן הסרט שבו מככים הוא וחבריו, וטוען שאצילות התנהגותם אינה נופלת מזו של כל גיבור סרטים אחר: "כשחשבת על כך, הבינותי שהעלילות המסעירות אינן מתרחשות דווקא בפרריות הגדולות. גם החצר שלנו עשויה לשמש זירה למעשים גדולים." (ע' 77)

שלא כמו בספרו של קסטנר, כאן נולד הסיפור שאולי ייחפך פעם לסרטו של סבק, מתוך מציאות אמיתית. וכמו שמסכם חברו: "זה יהיה סרט יפה מאוד! כשתגדל, ודאי יציגו אותו בקולנוע." (ע' 78).

מקורות

רולאן בארת, *מוחשבות על הצילום, ירושלים, 1988*, ע' 89, 61, 92, 10
שולמית הראבן, "הילד בראי", בתוך: *אני אוהב להדית, תל אביב, 1970*
חגית בנוימן, "האלבום של אבא", בתוך: *כשאבא היה קטן, תל אביב, 1983*
שלומית כחך-אסיף, "תמונה של כולם", בתוך: *הספר הגדול של שלומית כחך-אסיף, תל אביב, 1991*
יהונתן גפן, "הייתי הילד הכי קטן בכיתה", בתוך: *הבוכבים הם הילדים של הירח, תל אביב, 1974* וכן
ב: מנחם רגב (עורך), *חגיגה של שירים, תל אביב 1977*
יהודה עמיחי, "צילום כיתה בית הספר", בתוך: *במרחק שתי תקוות, תל אביב, 1958*
אריך קסטנר, *אורה הכפולה, תל אביב, 1980*.
אריך קסטנר, *פיצפונות ואנטון, תל אביב, 1966*.
אריך קסטנר, *אמיל והתאומים, תל אביב, 1965*.
בנימין טנא, "התסדיט הראשון של סבק", בתוך: *בצילו של עץ הערמון, תל אביב, 1073*. וכן:
ב - מנחם רגב (עורך), *מסיפור לסיפור, תל אביב, 1986*.

הכנס החצי-שנתי של העדור לספרות ילדים ונוער וקרן הספריות לילדי ישראל.

יוקדש לשני נושאים: 1. עיתונים לילדים ולנוער.
2. הזכות לקבוע והחובה לכבד.

בנושא הראשון ישאו דברים:

ירדנה הדס, עשי ויינשטין, עמוס בר, חיותה דויטש.

בנושא השני ישאו דברים:

גרשון ברגסון, רוני גבעתי, דורית אורגד, יונה ספר, חוה חבושי.

הכנס יתקיים ביום רביעי ז' בתמוז תשנ"ח 1.7.1998 במרכז תרבות עמים
לנוער ירושלים, רח' עמק רפאים 12.

חוזר מפורט נשלח לבתי-הספר.

סיפורו של מקום

מאת: הרצליה רז

א) המוטיב "סיפורו של מקום" משתרשר במערכת התפיסה האנושית מילדות מוקדמת ביותר, מרחם האם, שהוא מקום היווצרו של כל בן-אנוש עד למוות כשהאדם חוזר לרחמה של אמא-אדמה.

שלושה יסודות מייצגים את תהליך התפתחותו של האדם בן זמננו:

(1) החושניות החייתית.

(2) היכולת להפנים, לזכור, לנסות ולטעות.

(3) התפצלות השפה ממשפט להברות, מילים ואותיות.

"סיפורו של מקום" קשור לבית, לביתו של אדם. המלה "בית" בעברית היא גם ריאליה, גם סימן וגם סמל. דוגמא מבארת ביותר אפשר למצוא בספר הרוח **בערבי הנחל** (דף 16) "חי בנהר, ועמו ועל שפתו ובתוכו", אמר העכברוש, "הוא לי אח ואחות ודודות... וחברה, ומזון ומשקה ו... (כמובן) מרחץ. זהו עולמי".

(דף 92) "החפרפר צנח נואש על גבי גזע-אילן והשתדל לעצור ברוחו, כי חש שהדבר בא עליו לבטח. הִיִּפְקָה, אשר נלחם בה שעה כה ארוכה מאנה להכבש... עד שככה ללא מעצור וללא ישע... העכברוש תמה ונבוך על עוז פרץ צערו של החפרפר. לבסוף אמר חרש ובחמלה "מה זאת ידיד? מה הדבר?... "יודע אני כי זהו - מקום קטן, דל ועני" התיפח העכברוש "לא כמו המעון החמים שלך, או ארמון הקרפד היפה או בית התחש הגדול - אבל זה היה ביתי הקטן שלי - וחביב היה עלי, ואני הלכתי לי ושכחתי כליל - והנה עלה ריחו באפי פתאום... הכל חזר ובא אלי כחתף, ואני חסר הייתי אותו - הו, אלי, הו אלי..."

הספר הזה עוסק בנוף אנגלי, בבעלי-חיים מאנשים החיים בסגנון אנגלי ודרכי הדיבר של הגיבורים, הם אנגליים במובהק.

היוצר והצייר בגאוויותם ידעו לאמר את הסימנים בריאליה לסייע לקורא המזדהה לחוות תחושת בית שהוא "סיפורו של מקום", באנגליה.

בארץ הגירה כמו שלנו האנשים מתעמתים עם סיפורי-מקום מנופי תרבות שונים ונפגשים עם סיפורי-מקום של אנשים שהפנימו שתי מולדות.

המשוררים והסופרים, כמו אמנים אחרים (ציירים, מוסיקאים, אנשי בלט), נותנים ביטוי סמלי באמצעות סימני האומנות שלהם ליסוד החושני התשתיתי שבהווית "סיפורי המקום" של כל אחד ואחת מהם.

לאה גולדברג כותבת בשיר "האורן"² על שתי מולדות שיש לה, שקיימות בה. בבית האחרון היא כותבת: "אולי רק צפורי-מסע יודעות כשהן תלויות בין ארץ ושמים, את זה הכאב של שתי המולדות.

אתכם אני נשתלתי פעמיים, אתכם אני צמחתי, אורנים, ושרשי בשני נופים שונים".

ב. חקק³ בשירו "גלות" כותב "סבי גלה לארץ" ולא "סבי עלה לארץ" ויוצר בשלוש מילים ביטוי לניכור של אלה שהגיעו לארץ ובלבם "סיפור-מקום" אחר, מבלי שיצליחו להתערות אל סיפורי-מקום במציאות הישראלית העכשווית.

העליות שלפני קום המדינה ניסו לשכוח ולהשכיח את "סיפורי המקום" שהביאו מבית ילדותם. כדי להתמודד במציאות הקשה והקשוחה, הקפידו שלא לדבר בשפת הארץ שבאו ממנה ודברו עברית קלוקלת ודלה. הקפידו שלא לספר לילדיהם שנולדו בארץ את "סיפורי-המקום" שלהם וכך קטעו שורשי קשר בין הדורות ושורשי-תרבות.

הפרופ' פרנקשטיין קרא לכך באחת מהרצאותיו "מחלת הרוח של החלוציות". הצורך של החלוצים לטרוק דלת בפני עברם נבע מהקושי העצום להיאחז בתוך המציאות הישראלית של אז. מציאות של קוצים ודרדרים, קולות תנים וחולות... התוצאות של הכחשת "סיפורי מקום" של החלוצים, הולידו רעות-חולות בתחום התרבותי והחברתי, האישי והפרטי.

זה עשור בלבד שהתחילו לתבוע מהתלמידים בכיתות ו'-ז' להכין עבודה על "שורשים". משימה זו מחייבת את בני-הנוער לחזור ולבדוק מנין באו ההורים ובעצם להכיר את שורשי עצמם.

סיפורי-מקום ביסוד הראשוני שלהם הם "סיפורי הנפש" של כל אחד ואחת. כדי שיגדל דור בעל תחושת מולדת בארץ, חייב כל אחד להתעמת אחרת עם שורשיו במשפחתו, להתעמת עם עולם "הפנים והפנים" שלו ועם סיפורי מקום שלו לאורך הדרך.

הגיע הזמן שאזרחי המדינה לא יתכחשו ל"סיפורי-מקום" של עדותיהם וירבדו אותם בריבדי נסיונות חושניים, במציאות הישראלית העכשווית.

ס. יזהר מבקש מאתנו "ללכת ברגלים יחפות"⁴ כדי שנחוש כל רגב במולדת. זוהי קריאה של ראשוני מתנחלים, של מהגרים המבקשים לחבר "סיפורי מקום" בארץ הזו. הוא טוען שאנו "מגדלים ילדים ושורשם על סלע" והוא צודק בפנייתו אל שני המישורים - אל תחושת הארץ בהווה הישראלית שלה ואל פנייה לשורשי

ההוויה של המשפחה המהגרת. הקריאה הזו וקריאות שכמותה יצרו "סיפורי-מקום" עכשוויים. דור "קום מהמדינה" חלץ נעליים כדי ללכת ולעבור בארץ. "דור קום המדינה" יצר "סיפורי מקום" תוך שהוא צועד ומפנים צבעים ונופים, צלילים וצללים. ע. הלל⁵ מבטא את שמחת ההתערות בשירו "בסיבוב כפר סבא" ... ביום כזה נפלא להיות משהו ונפלא להיות טרף לפריחה המסתערת, לנשום במאות החושים הנבהלים את פתאום ענות - הך, מצילתי עולם. הוי בחמישי באדר, בסיבוב כפר סבא נפלא להיות וככה להיות, להיות, להיות."

וירם טהרלב⁶ טוען "ריחה וצבעה של ארץ הילדות נשארים חרותים לנצח בלבם של כל אדם". במציאות שלנו במפגש תרבויות רב-גוני ועשיר כל כך, אפשר להפוך את הלימודים בכל הגילים למעבדה אנושית כבירה.

האותנטיות של איסוף החומרים ועיבודם באמצעות מיפגשים פנים אל פנים עם אנשים וסיפוריהם המגוונים, יכולה לצמוח ממציאות חושית אל דיבוב ומיון, סיווג וארגון-המידע, בדרך של סימנים. ואל ריכוז הסימנים ועיבויים תוך עיסוק בחומר משווה והפשטה שלו אל סמלים.

בגילים הצעירים (בגנון, בגן ובכיתות א'-ב') יכיר כל ילד את הסביבה הקרובה לו ביותר. בעיר חשוב שיכיר את הרחוב שבו הוא גר. שידע מה צבע הבתים? שיכיר את מבנה הבתים, הגדרות שמסביב, חדרי הכניסה. חשוב להפגיש ילדים קטנים עם הדיירים שמסביב, שיכירו את מקצועותיהם, שישמעו קולותיהם; שילמדו לצלם את הרחוב והמתרחש בו. כבר בגן אפשר להכין "משחקי טלויזיה" שהילדים מכינים מתוך מציאות חיי השכונה שלהם.

כדאי להכין תרשים של השכונה (עדיין בלי קנה-מידה). לצייר רחובות ובתים שבמרכזם גן-הילדים שלהם. יש מקום לביקור במקומות ציבוריים, בבנק המקומי, בסניפי קופות-חולים שבסביבה, בגינה הצבורית הסמוכה.

על כל הרשמים שנאספו חשוב לדבר, לצייר, לשחק - ז"א להפנים. במידה שבסביבה הקרובה יש אנשים שיש להם פנאי (גימלאים) כדאי לקרב אותם, להקשיב לסיפוריהם, להפוך אותם לחברי "המועדון" של גן-הילדים. ילדי גן שהפנימו סבא-חכם שהפך להיות ידיד הגן, שהפנימו עץ או שיח רב-שנתי הגדל בסביבתם, והפכו אותו לידיד הגן, שהפנימו מנגנת על איזה כלי שהצטרפה ל"ידידה במועדון" ועשו תרגילי זכירה של פרטים בסביבה הקרובה להם - אלה הם ילדים שהצמיחו קשר אישי קרוב למקום ילדותם. חוויות שעבדו תוך כדי למידה כזו ילוו אותם כל חייהם.

נקודת המוצא של כל העשייה החינוכית הזו מחייבת את המוסד החינוכי (גנון, גן, ביה"ס או מתנ"ס) להפוך למרכז חברתי. ההורים של הילדים בגן-הילדים ובביה"ס יהיו שותפים מלאים לעבודה הנעשית במוסד החינוכי.

המציאות העכשווית בארץ מחייבת את המוסדות החינוכיים לשוב ולהפוך "מרכזים-קהילתיים", הם היו כאלה עם ראשית המאה, בטרם מדינה. הם חייבים לשוב ולמלא את תפקידם הערכי כמרכזי-עצבים. אל תוכם יזרמו "סיפורי המקום" של ההורים (באמצעות הילדים) באמצעותם יעובדו המיפגשים הבין-אישיים והבין-עדתיים. כמובן על פי רמתם של הלומדים ויכולת המחנכים.

חשוב להדגיש שהמוטיב "סיפורו של מקום" מחויב בלמידה פרויקטיבית. ז"א עצם איסוף החומרים והאינפורמציות, הוא עיקר העיקרים. המיון שלהם, הקיטלוג שלהם וארגון שלהם לקראת תערוכה רטרוספקטיבית, בסיום תהליך הלמידה - הוא העיקר.

כשילדי גן-ילדים הצעירים, יופנו אל ההבנה של מקומם במשפחה ותולדות המשפחה דרך נושא כגון "סיפורי הורינו כשהיו קטנים", ולגן יביאו תמונות של ההורים כילדים צעירים; שיתלו אליהם סיפורי-רקע של פעם, "סיפורי מקום" של ההורים. הצעצועים ששיחקו בהם, חלקי לבוש שנשאר מאז, שירים שהושרו אז - איסוף כזה מזמין להכנת לוחות-תצוגה בגן. כגון: "סיפורו של כובע", "סיפורו של סינור", "סיפור של בובה" וכדומה...

בדורות הקודמים, שלא כמו בדורנו, המשפחה המורחבת שימשה מקור חשוב להזדהות ולבילוי. הפניה נכונה של הגננת, תפגיש את ילדי הגן בשרשרת של דודים דודות וצאצאיהם, וכמובן בסבים ובסבתות.

חשוב לזמן לילדים חוויות חושיות, של מישוש, ריח וטעם באמצעות סעודה של מזונות טיפוסיים למשפחות. הצבעים, הריחות והטעימה של סוגי אוכל שונים עשויים להתמייין לפי עדות, לפי סוגים, כגון דברי מאפה, מנות ראשונות, קינוח, מרקים וכדומה...

ילדי הגן הגדולים יותר ותלמידי כיתות א'-ב' יפנו להכרת הסביבה והקהילה.

גם כאן ישנה עבודת איסוף, עבודת מיון ותערוכה מסכמת.

הצמחים בסביבה הקרובה לגן, מבנה הבתים, הרחובות והרימזור בהם, בתים המשרתים את הקהילה (ספרייה, בית-הספר, קופת-חולים ועוד...).

חשוב להפגיש את הילדים עם אישים בולטים בקהילה ועם הורים היודעים להוסיף ידע לילדים בתחום עיסוקם. (אבא רופא, אמא - פקידה, סבא - מנגן,

אמא - ארכיטקטית, אבא - שמש ביה"ס ועוד...) בגיל זה, יש כבר מקום לטיפול "גאוות-היחידה". חשוב שהילדים יעריכו ויאהבו את סביבתם הקרובה. חוש האזרחות הטובה עשוי להתחדד תוך ביקורת על מחדלים (אצלנו המים זורמים בלי הפסק, הברז מקולקל. בשכונה הביוב עולה על גדותיו. האוטובוס הפנימי לא מדייק). ניתן לגייס את הילדים ואת ההורים למשימה חד-פעמית שתהווה תרומה לשכונה. (ניקוי וארגון מגרש המשחקים; תיקון הספרים והעשרת הספרייה ועוד...) לימוד תוך עשייה ילווה כמובן ביצירות ספרות מתאימות, בהכנת הימנון "שלנו" באיסוף שירי זמר המתאימים לעיסוק בנושא.

"סיפורי מקום" עשויים להירשם ולהצטייר בעבודה של צוותים. גם של צוותים רב-גיליים (אבא, ילד, סבתא).

עשייה כזו בגילאים הצעירים, מותנית ביזמה חכמה וברוכה של הגנת וביכולת הכריזמטית שלה להדליק את המבוגרים לעשייה משותפת עם הילדים. חשוב לזכור שהאיסוף הופך להיות לימוד, כשהוא כרוך בחשיבה משווה, במיון ובקיטלוג, בקריאת דברים בשמם הנכון ובארגון צוותים הששים לעבוד במשותף. התוצר הסופי: ציורים, פלקטים, עבודות-יד, צילומים, משחקים ועוד... יהפכו לתערוכה העשויה להיקרא "מה יש בשכונה שלנו".

מכיתה ג' ואילך, כשהילדים רכשו את מיומנות הקריאה, יעבור מרכז הכובד של הלמידה לעשייה ב"סימנים".

"סיפורו של מקום" עשוי להיות עבודת איסוף ארכיונית. הילדים ישתמשו ברשמקול לקלוט סיפורי וותיקים וצעירים. עליהם ללמוד לשכתב מתוך הרשמקול אינפורמציות. איך לתמצת? - זה תרגיל חשוב בלשון. ההבדל בין כתבה, לסיפור ולדו"ח - הם עניין לכיתות ג'-ו'.

הדיון בהיסטוריה של המקום תוך עימות בין מספרים שונים, עשויה ללמד את הילדים על אופיו המסובך של המדע הזה.

במולדת יש מקום לבדוק את האקולוגיה של "השכונה", בכיתות אלה כבר יתאמנו בהכנת מפה על-פי קנה-מידה. בין הכיתות ג'-ו' יש מקום לעבות סימנים לסמלים, בתחום לימודי המקצועות השונים, כולל גיאוגרפיה וספרות. אבל השיטוט הלך ושוב מריאליה לסימן ולסמל בחזרה מהסמלים אל הסימנים והריאליה, הם תנאי חשוב לעיצוב למידה מעמיקה וחשיבה נכונה. המטרה של כל העיסוק היא הכנת אזרחים בעלי ביקורת. אנשים הקשורים ל"סיפורי המקום" הראשוניים שלהם, אוהבים את מקומם אך יודעים גם לבקר מחדלים ויודעים לתרום מזמנם וכוחם לתיקון המצב.

בגיל הנעורים (בחטיבת הביניים ובחטיבה העליונה) יש מקום ללמידה פרויקטיבית, בתנאי שביה"ס כולו נרתם למשימה. על חבר המוריד להתמודד עם המוטיב, לחלק תפקידים, להקצות משאבי-זמן ולפרוס מן "העוגה של המוטיב" פרוטות פרוטות, לפי רמת הכיתה ויכולת המורה שלה. בגיל הנעורים הלמידה תיעשה ב"דרך ההשוואה", בינתחומית ו"בדרך ההשוואה" תוך-תחומית על פי המקצוע והנתונים.

לדוגמא: 1) בעיות המים וארגון המים המקומית, לעומת ארגון וצריכה ארציים או חבל מול חבל (אזור המרכז - מול אזור הצפון). נושא כזה בתוך "סיפורי מקום" הוא מרכיב פרויקטיבי ומארגן בתוכו מקצועות שונים, כשכל מקצוע מוסיף את חלקו לעבודה הפרוייקטיבית. "מים" בכימיה ובפיסיקה; מים במקרא; בספרות. וכמובן בגיאוגרפיה וגיאולוגיה ואפילו בארכיאולוגיה.

2) סיפורי הנופלים - שוב נושא לעבודת מחקר ועיון בסוציולוגיה (תוך איסוף נתונים בתוך המשפחות); פסיכולוגיה, ספרות, מחקר שמות (בלשון) ועוד...

3) "האוכלוסיה שלנו" - איסוף נתונים של מספרי המשפחות העומדות למחקר. הכנת שאלונים, שיחות אישיות, הכנת לוח גילאים, הכנת לוח מקצועות, במה עוסקים בשעות הפנאי, מאין הגיעו האנשים? ארגון חבורות עזרה לניזקקים (נכים, חולים, זקנים). השוואה במבני המגורים, בהרגלי הצריכה, בהרגלי בריאות ומזון. "העוגה של המוטיב המרכזי" נפרסת, כשלכל כיתה מטלה ולכל תלמיד אפשרות בחירה לעבודה עצמית ומונחית בתחום הנושא הכללי.

התוצר הסופי של ביה"ס יהיה סיכום העבודות האישיות והכיתתיות. ברור שככל שהצוות של המורות והמנחים מכיל אנשים יצירתיים, כך יונחו המוכשרים שבין התלמידים היצירתיים לעבודות יצירה. יתכן שכיתת המוטיב והדרמה יחברו לפרויקט "מחזמר שכונתי".

יתכן שהמשוררים יחברו "שירי-מקום" והסופרים "סיפורי מקום", ואולי התלמידים העוסקים בטלויזיה יכינו משדר טלוויזיוני שכונתי במעגל סגור לכל תושבי השכונה.

העיסוק במוטיב כזה מגביר את הזדהות העוסקים בו בסביבתם הקרובה, יוצר "גאוות-יחידה" ומזמן עבודה ולמידה בשלושה מישורים, בריאליה, בסימן ובסמל. פרויקט כזה מחייב הכנה רבה ומתאימה של מורי ביה"ס וארגון מירבי של מטלות, דרכי פעולה והצבת מטרות ברורות.

"יסוד ההשוואה" מעשיר ומכוון לומדים. דוגמא בספרות: השוואה בין רומנים היסטוריים שונים (בתחום קדיאה עצמית ומונחית) העוסקים בחבל ארץ אחד,

כמו השוואה בין דרכי הכתיבה של בר-יוסף ב"עיר קסומה" לדרך הכתיבה של שולמית לפיד ב"גיא אוני" הופך לעיסוק מרתק (כשהמורה מנחה באמצעות כלים נכונים).

השוואה בין מעשיות ואגדות על ירושלים, לבין ספרות ריאליסטית אודותיה תוך בדיקת צילומים וציורים של העיר, תוך חיפוש חומרים מתאימים לתקופה שעליה דנים - מאפשרת חדירה אמיתית ליצירות והרחבה רבת היקף להבנת המתרחש בעיר. חומר משווה של תיעוד, דוחו"ת, כתבות ותמונות לעומת יצירה ספרותית העוסקת באותה סביבה, עשוי להפוך ללמידה יצירתית ומסקרנת ביותר.

לסיכום:

המוטיב "סיפורי מקום" עשוי להפוך לעמוד תווך בלמידה פרוייקטיבית בכל הגילים ובכל הכיתות.

עיקרו, הכנת אדם לאזרחות מועילה תוך צמיחה פנימית נכונה בהכרת הפנים והפנים שלו, בחדירתו לשורשי משפחתו ובהזדהותו עם סביבת גידולו.

המיפגשים הבינאישיים הנוצרים בלומדים - מסייעים למוכנות בהכרת הזולת והבנתו; בקבלת השונה ובעיצוב חשיבה רב-כיוונית שאינה מבוססת רק על סמלים וסימנים אלא מחזירה אל העולם החושי-חושני ויצירתי.

הערות:

- 1) קנת גרהם - הרוח בערבי הנחל (תרגום: יונתן רטוש) הוצ' מחברות לספרות תשי"ז. מנוקד (אייר: א.ה. שפרד)
- 2) לאה גולדברג - "אורן" בתוך: מוקדם ומאוחר - ספריית הומלוס דף 182.
- 3) בלפור חקק "גלות" בתוך: כיוונים 4, אוגוסט 1979.
- 4) ס. יזהר - ברגליים יחפות (סיפורים) - הוצאת תרשיש 1959.
- 5) ע. הלל - בסיבוב כמו סבא. בתוך: עד כה. הוצאת הקבוץ המאוחד תשל"ד.
- 6) יורם טהר-לב. בתוך: "ספר השיירים ב' (דף 12) ערכו: גיל אלדמע וד"ר נתן שחר, הוצאת מפעלי חינוך ותרבות 1995.

הערה: ביבליוגרפיה מוארת ועשירה מאד לנושאים המוזכרים במאמר אפשר למצוא בביתה של הרצליה רז-רמת השרון, למרחב 25. מיקוד 47216 טל. 03-5491613

המשך הביוגרפיות מהכנס החצי שנות

מאוריצי גוטליב - חייו ויצירתו

מאת: לאה שנער

בבואי לדבר בכנס מכובד זה על חייו ויצירתו של הצייר הגאון מאוריצי גוטליב, ראשית ברצוני לספר כיצד הגעתי לנושא.

מה שעורר את סקרנותי היתה חידת מותו ושלוש גירסאות הקשורות בכך, ששתיים מהן כללתי בספריי. בסופו של דבר התחלתי לקרוא חומר על חייו והקריאה הפכה לכעין היכרות אישית, שקירבה אותי אליו במידה כזאת, שהוא הפך חלק מחיי. מאוסף מכתביו ששרד ויצא לאור בהוצאת מוסד ביאליק ניבטה דמות של אדם אציל - נפש, רחב אופקים, מיוסר ואוהב, אוהב עד מוות. יצירותיו בהן ניכרת זיקתו לספרות ולהיסטוריה דיברו אלי מאוד. מאוריצי גוטליב השתייך לאסכולה רומנטית, האהובה עלי באמנות הפלסטית, במוזיקה ובספרות שבה. הציור הרומנטי - היסטורי עומד בפני עצמו. אף מי שאינו מכיר את מחזהו של שקספיר "הסוחר מונציה" עשוי להינות מיפי התמונה שצייר גוטליב, בה מופיעה דמותו של שילוק עם בתו, ג'סיקה, ומאפיון דמויותיהם ורגשותיהם המשתקפים בפניהם.

בכל זאת כללתי בספרי פרטים על רקע היסטורי או ספרותי של תמונותיו, כי הכרת רקע מעשיר, ללא ספק, את ההתרשמות. אשמח אם יתעורר בקורא רצון לחפש את יצירותיו במוזיאונים ובאלבומי תמונות שם נמצאים הסברים מקצועיים ומהימנים על אמנות הציור שלו.

פרטים על מאוריצי ולאורה ארוסתו למדתי מספרים ומאמרים שנכתבו בפולנית ובגרמנית ומאלבום תמונות ובו מאמרים עליו (בעברית), שהוציא מוזיאון תל אביב לאמנות. כמו כן ראינתי את בת שבע שפלן, נכדתה של לאורה ארוסתו של גוטליב. כיון שחומר תעודתי לא היה רב, עיטרת את הכתוב ביצירי דמיוני, דמיון מושתת על מציאות מוכרת לי היטב.

שמחתי שהשילוב עובדות + דמיון אושר על ידי מבקרים.

מאוריצי גוטליב נולד ב-21.2.1856 בעיר דרוהוביץ אשר במזרחה של פולין (היום אוקראינה). בימים ההם חלק זה של פולין שייך היה למונרכיה אוסטרו-הונגרית. האם פניה, בת למשפחה אורתודוקסית ואביו יצחק, שומר מסורת שנתפס להשכלה, דאגו להעניק השכלה לילדיהם הרבים.

(*) מאוריצי ולאורה, הוצ' ירון גולן 1995.

11 ילדים נולדו לזוג ומאוריצי היה הבכור ביניהם. מגיל צעיר גילה כשרונות מופלגים לציור. המורים דיברו על לב גוטליב האב לפתח את כשרונותיו של בנו והוא נטה לכך, מה עוד שגם בו כנראה חבויים היו כשרונות ציור, שכן ארבעה בניו בחרו באמנות כדרך חיים. המפורסם בהם, חוץ ממאוריצי, היה ליאופולד, שגולד ארבע שנים אחרי מותו של אחיו המפורסם.

יש לציין, שעיסוק באמנות לא רווח בין יהודים בגלל הדיבר השני "לא תעשה לך פסל וכל תמונה". אבל כאמור דגל יצחק גוטליב בהשכלה ולא חשך אותה מבניו.

נחזור לילדותו של מאוריצי: אביו האמביציזי רשם אותו לבתי הספר נוצריים יוקרתיים בהם סבל הילד מגילויים חריפים של אנטישמיות המתבטאת בהצקות חבריו הנוצריים, עלבונות ומכות. פצעים נפשיים שנגרמו לו עקב זה לא הגלידו מעולם. מאוריצי היה התלמיד הגרוע ביותר בכיתתו, מופנם ומסוגר והתעניין אך ורק בהיסטוריה ובציור. המורה לציור, פרופ. סיקורה אהב את הנער והאמין בכשרונותיו. בהשפעתו רשם אותו אביו לבית ספר לאמנות של מיכאל גודלבסקי, אשר בלבוב. כאן עברה על הנער תקופה נהדרת, בה פרחו עלומיו, הוא השתחרר מביישנותו ונפתח לחברה ונעשה מרכז מסיבות אהוב על כול. את השכלתו הכללית רכש בגימנסיה הגרמנית של לבוב, ממנה סולק כאשר בלי משים צייר קריקטורה של מורהו, שהרגיזה את אותו מורה. לאחר מקרה זה נאלץ להתכונן בעצמו לבחינות אקסטרניות, אותן עבר בהצלחה. הוא הרבה לקרוא, בייחוד ספרי היסטוריה ואמנות. מחונן היה בכשרונות רבים, ביניהם כשרון למוזיקה.

הדרך מבית הספר לאמנות בלבוב הובילה לאקדמיה לאמנות בווינה, שם נרשם לכיתת ציור היסטורי של קרל וורציגר.

הפרידה ממשפחתו היתנה קשה עליו כמו גם הפרידה מפולין ועריה דרוהוביץ ולבוב. למרות הצקותיהם של חבריו מימי ילדותו היה מאוריצי פטריוט פולני נלהב ויחל לעצמאותה של פולין ולשחרורה המוחלט מעול זרים. הוא התכתב עם אחותו אנה, הקרובה לו ביותר מבין כל אחיו. גם אנה היתה פטריוטית פולנית כמוהו. הוא ביקש ממנה ספרים ללימוד השפה הפולנית, כי התבייש שאינו שולט בשפת הארץ בה גולד ומדבר גרמנית שנהוגה היתה בביתם.

המפנה בחייו חל כאשר ראה בארמון ווינאי תמונה של צייר פולני, יאן מטייקו "רייטן", אשר תיארה רגע חשוב בהיסטוריה של פולין.

התמונה דיברה לרגש הפטריוטי שבו רגש האמן שבו. באופן ספונטני החליט מאוריצי לעזוב את האקדמיה הווינאית, לחזור לפולין וללמוד באקדמיה קרקובאית בהנהלת מטייקו. התנהגותו של אביו לא הועילה. מאוריצי החל את לימודיו בקרקוב

בלב מלא תקוה ובהתלהבות אין קץ. הוא שאף ללכת בעקבות רבו. כמוהו צייר תמונות היסטוריות המתארות דפים מפוארים מעברה של פולין, רגעי גדולתה ונצחונותיה. את עצמו צייר בלבוש של אציל פולני, תמונה שהביעה משאלה - להיות בן לארץ בה נולד. ציוריו זכו לתשבחות מפי מטייקו, שהעריך את כשרונותיו, אהב אותו ופרש עליו את חסותו, דבר שללא ספק עורר קנאה בלב תלמידי אקדמיה אחרים, קנאה בכשרונותיו של התלמיד היהודי ובאהבת מטייקו אליו. הם החלו להציק לו ולהעליב אותו ביהדותו, דבר שכאב לו יותר מכל.

יום אחד, בהיותו שבע ביזוי ועלבונות החליט לעזוב את האקדמיה, אליה בא בלב מלא תקוה. וכה כתב בספר מתוות (סקיצות) שלו אשר שימש לו גם יומן:
"כששמעתי את דבריו הנלוזים (של המעליב) ורעמי צחוק מסביב, נדמה היה לי שלבי מתפוצץ מעוצמת הכעס והעלבון. כל הפצעים אשר נדמה היה לי שנרפאו כבר והגלדו, נפתחו שוב ושבו להיות מכה טרייה שלא חובשה ולא זרה מאז ועד היום. **והרימותי את ידי ונדרתי נדרי להקריב כוחי ואוני לעמי האומלל והמבוזה. איני רוצה יותר להיות תלמיד אקדמיה, שכאלה הם תלמידיה.**"

אביו תמך בתכניתו לעזוב את האקדמיה הקרקובאית ועודד אותו לחזור לוינה. מאורצי עזב את האקדמיה כה שבור עד שמחשבות התאבדות קנו שבת בנפשו. אבל מחשבות אלו נדחו מיד. כיצד יגרום צער וכאב שכזה להוריו? הוא לא יתאבד בגלל אנשים בורים וגסים. הנקמה בהם תהיה תהילה שהוא ינחיל לעמו. הרי נדר נדר ונשבע להקדיש את כל כוחו ואונו לעמו, ואת הנדר הזה עליו לקיים. הוא השליך את עצמו למערבולת עבודה. וכך צייר התונה יהודית, וכלה יהודיה אשר מן המזרח, ברכת הרב ועוד תמונות רבות. קיום הנדר נעשה הכח המניע של יצירתו, אבל הנה בא מאורע שהשפיע השפעה מכרעת על אמנותו - המאורע הזה היה המפגש עם יצירתו של רמברנדט.

אולי יישמע מוזר, אבל מאוריצי עד כה לא שמע על רמברנדט ולא ראה את תמונותיו. וורציגר בווינה וגם קרל פון פולטי מורחו ממינכן לא הפגישו את תלמידיהם עם ציירים בעלי אסכולה שונה מאסכולה שלהם.

תמונותיו של רמברנדט הרשימו את מאוריצי והטביעו חותם על אמנותו. מעתה ישתמש אחרת במשחק של אור וצל. מעתה לא ינבע האור בעבודותיו מבחוץ, אלא מן האובייקט המצויר. הוא יתחיל להתנזר מאביזרים מיותרים ויתרכז במסרים אנושיים.

גוטליב היה צייר של בני אדם, צייר דיוקנאות. תמונותיו מציגות גלריה מגוונת של אנשים צעירים וזקנים ופניהם מלאי הבעה. כל תמונה פנינה. לא בכדי זכה

גוטליב לכינוי "רמברנדט ישראלי".
נתבונן בכמה שקופיות של תמונותיו לדוגמא: "השכור" דמות זאת מאופינת ע"י
אף אדום ונפוח המזכיר בקבוק יין.
אשה זקנה מאוד בעלת פנים נבולים ומחודדים. רצון החיים שלה מאופיין ע"י
שמלה בהירה ועליזה, בעלת צווארון לבן.
תמונה המעוררת התרגשות ומחשבה היא התמונה "שוק השפחות בקהיר"
המציגה אשה צעירה מעורטלת, העומדת לפני סוחר עבדים, האומדים את גופה
במבט מנוכר ואדיש.

כמה פריך וחסר ישע הוא הגוף העירום ומה רבה האכזריות של העוסקים
המלאכה הנמבזה הזאת של סחר עבדים ושפחות. הם מאופיינים ע"י גלביות
שחורות המכסות את גופם, וגופה הלבן של האישה המעורטלת מסמל תום
וטוהר. התנגדותו לעבדות ולכל עוול הניעה את גוטליב לצייר את התמונה
הרגישה הזאת, שבנו תעורר ודאי אסוציאציות הקשורות בשואה (סלקציות).
בזמן שהותו בווינה, לא ידוע באילו נסיבות, הכיר מאוריצי את לאורה רוזנפלד,
בת עשירים יפה ומשכילה, ממשפחת בנקרים. הוא התאהב בה ואף היא השיבה
לו אהבה ושניים אלו התארסו. מאוריצי אהב את לאורה אהבה לוחטת, ומעכשו
נתן לכל דמות נשית בתמונותיו את פניה של לאורה. וכך גם ג'סיקה בתו היחידה
של שיילוק היהודי נושאת את פניה.

טעמיו של גוטליב היו עמו כאשר בחר מגלריה של אישים יהודיים את דמותו
הנלעגת של שיילוק, המלווה בריבית, שנוא גויים ושונא אותם כפלים. שיילוק
היגו דמות ספרותית מהמחזה "הסוחר מונציה" של וילאם שקספיר, אך הוא הפך
להיות דמות היסטורית יותר מאשר איזה פלוני אלמוני שקיים היה במציאות אך
לא הותיר זכר אחריו.

שיילוק של גוטליב אינו איש אכזר ותאב בצע, אלא אב זקן שופע אהבה רכה
וחסרת אונים לבתו היחידה. פניו למודי סבל, חרושים קמטי דאגה ליום מחר.
עצב של דורות בפניו. הוא מחבק את בתו בתנועה מעוגלת, כמנסה לגונן עליה.
ג'סיקה נשענת עליו, אך אינה מביטה בו. אולי אינה מעיזה להביט בו, כי היא
יודעת שתבגוד בו ותשבור את לבו. היא מתכוננת לברוח מן הבית ולהתנצר, כדי
להינשא ללורנצו אהוב לבה. בידה היא אווזת מפתח של הבית ושל הקופה
שהפקיד אביה בידה. היא תמעל באמונו ותגנוב את כספו.

מבטה מופנה החוצה, פניה עצובות. מה מחכה לה בעולם הגויים הנכסף, מה מחכה
לה לצדו של לורנצו? האם תמצא אהבה, משענת ונאמנות כפי שמצאה בבית אביה?
הרבה מתיקות יש בפניה של ג'סיקה, אולי יותר ממה שהיתה ראויה בת הבוגדת

באביה. כיצד יכל היה לראות אחרת, אם המודל, ארוסתו האהובה, היה לנגד עיניו? ידיה של ג'סיקה ואצבעותיה הארוכות משכו את תשומת לבו של אחד המבקרים והוא העיר, שאצבעות אלו ארוכות יתר על המידה.

גוטליב השיב בבדיחות דעת: אצבעות ארוכות? כך יאה לגנבת.

תמונה זאת פירסמה את שמו של גוטליב. הוא קיבל הרבה פרסים ומדליות. התמונה הוצגה בערי פולין, ברחבי אימפריה אוסטרו-הונגרית ובגרמניה. האינטרפטציה של דמותו של שיילוק כאב שבור, שכאבו וסבלו העבירו אותו על דעתו, היא ייחודית מאוד. בלי קשר עם גוטליב - כך גם פרש את דמותו שחקן שקספירי סר לורנס אוליביה.

התמונה של אוריאל אקוסטה זכתה לשבחים רבים. ניבאו למאוריצי עתיד מזהיר. רק בן עשרים היה, מצליח, מפורסם ו... ומאוהב, לכן צייר פורטרט של לאורה ונתן אותו לאמה לרכוש את לבה.

אלא שמזלו באהבה בגד בו: מלכתחילה היתה לאורה נתונה ללחץ כבד מצד בני משפחתה שניסתה להניא אותה מלהינשא למאוריצי.

בת עשירים היתה ומאוריצי לעומתה היה עני ואביון, נתמך כל הזמן ע"י אביו, שאף הוא לא היה בעל נכסים. יצחק גוטליב היה בעל בית זיקוק קטן לנפט גולמי, שדרוהוביץ נתברכה בו. שריפות תכופות פקדו את מפעלו וקרטלים גדולים החלו לדחוק את רגליו.

משפחה ענפה היתה תלויה בו ולא יכל היה להקדיש הכל למאוריצי, אם כי תמך בו בכל כוחו.

בני משפחתה של לאורה לא הבינו דבר באמנות ולא ידעו להעריך את גאוניותו של מאוריצי. הפריע להם, שנתן לדמויות נשיות שבתמונותיו את פניה של לאורה, הפריע להם שצייר את שיילוק המלווה בריבית, דמות שנויה במחלוקת. כמה מאחיה של לאורה התנצרו, אחדים התבוללו לגמרי ולא אבו שיזכירו להם את יהדותם. גאים היו על "הגרמניות" שלהם ולא רצו בחתן ממשפחה מסורתית מזרח-אירופאית. הם הזהירו את אחותם מנישואים עם אמן חסר כל, איש בוהמה: לאורה היתה צעירה מאוד ולא מנוסה. היא לא הצליחה לעמוד בלחץ של אמה ושל אחיה ובלב כבד הפרה את האירוסין. כיוון שלא רצתה לפגוע בו ולהגיד את הסיבה האמיתית כתבה לו שהתאהבה באיש אחר. היא החזירה לו את כל מכתבי האהבה שכתב לה, מהם אנו למדים על גודל אהבתו אליה.

קשה לתאר את שברו של גוטליב כאשר נגזז חלום אהבה שלו. עוד קיווה, שלאורה תחזור אליו, אולי בסתר לבו לא האמין בסיפור שהמציאה. לא היה מסוגל לעבוד. פקדו אותו מחשבות שחורות ביותר. אביו היה מודאג, הוא ידע,

שרק עבודת יצירה תוכל להציל אותו ממצב של דיכאון בו היה שרוי. למרות מצבו הדחוק הפציר במאורצי לשנות את הסביבה, לנסוע לרומא ולעבוד שם. התרופה היתה יעילה וגוטליב כתב בהתלהבות: רומא, אוקטובר 29 1878. שאת לא אוכל! מעולם לא חשתי בקרבי דחף כביר כגון זה לעבודה, כדרך שאני חש כיום כאן, במטרופולין האמנות..."

... אני מבקר הרבה בגיטו, בבית-כנסת היהודי... אני עוסק עתה בציור של תמונה גדולה "יהודים מתפללים" והריני שקוע בה כל כולי ובמרץ רב ואני מדמה בנפשי שאציגה בלבוב וכי היא תעמוד לפני התמונה ותקרא בה את רגשותי..." המאורע המרכזי שהשפיע על מהלך חייו ובעצם חרץ את גורלו היה הפגישה המחודשת עם מטייקו, שהגיע גם הוא ל"מכה של אמנות". שוב נפגש גוטליב עם מורהו האהוב ועם ציירים פולניים דגולים, שקיבלו אותו בידידות ובלבביות כובשת. קמו לקראתו וקראו:

"יחי גוטליב! גוטליב, אחינו אתה".

כאשר נסע לקרקוב כדי להיפגש עם מטייקו (שוב, למרות אזהרותיו של אביו) הגיעה אותו הבשורה המרה על נישואיה של לאורה. כל הלילה התהלך ברחובות קרקוב, אותה קרקוב שהשביעה אותו מרורים עד קצה גבול יכולתו. הוא הצטנן, לקה באנגינה שהסתבכה וגרמה למותו. בן 23 היה במותו. אביו שפוף ושבור מצער, מטייקו וציירים רבים ליוו אותו בדרכו האחרונה. גם השמיים ביכו אותו. יום שישי היה והטקס העצוב נערך במהירות, מפאת מזג האויר ובוא השבת.

תמונתו האחרונה "יהודים מתפללים" היא גם אוטוביוגרפיה של גוטליב כתובה במכחול. האוטוביוגרפיה מתחילה בילדות, כאשר הולך היה עם אביו לבית הכנסת ומתפלל שם, סופג את אירת הקדושה, מתבשם משירו הערב של חזן וחש את השכינה שורה שם. יהודים עטופי טלית נראו לו מלאכי שמיים. אך פעם אחת, ודווקא ביום הכיפורים קרה שהלך נסער. הוא הרגיש אי שקט בנפשו. יום לפני החג צייר בשיעור ציור ראש של גבר ולא הספיק לסיים את המלאכה. והנה שמע קול בנפשו הקורא לו לגמור את הציור... הוא עזב את היד של אביו ורץ כל נפשו בו לבית הספר. התפרץ לכיתה קצר נשימה. כל התלמידים הסתכלו בו בתמיהה. מה עושה מאורצי היהודי בבי"ס ביום הקדוש? וזה מה שעשה מאורצי. הוא סיים בכמה משיכות מכחול את הציור ורץ חזרה לבית הכנסת. כל אותו יום התפלל בלהט לבו הילדותי וביקש סליחה מאלוהים, שנתן לו את כשרון הציור, שימחל לו על עוונו זה.

גם תמונתו האחרונה היא בקשת סליחה. דמות אביו מופיעה ודאי בתמונה, אולי זאת דמות של המתפלל על ידו. כל היהודים עטופים בטליתות לבנות עם פסים

שחורים, מאוריצי יחידי עטוף בטלית פסים צבעוניים, כעין כתונת פסים של יוסף, הבן המועדף. לשם זיהוי דמותו עונד הוא מדליון עם ראשי תיבות של שמו: מ.ג. אותו מדליון עונד ילד ונער שבתמונה, כי מאוריצי צייר את עצמו בשלוש פוזות אלו של חייו: ילדות, געורים ועלומים, ולגיל זקנה לא יגיע.

נבואה או הצהרת כוונות? מי יודע? על טס תורה הנמצא על ידו כתב מאוריצי את כתובת המות של עצמו. "פה נטמן משה דוד (מאוריצי) זצ"ל". אביו דרש ממנו למחוק את הכתובת. מאוריצי טען, שהכתובת לא נמחקת למרות מאמציו.

בעזרת נשים נמצאת לאורה האהובה עליו, פעם כאשה צעירה שהכיר, ופעם כאשה זקנה כפי שתיאר לעצמו שתיראה בזקנותה. קרוב לוודאי שגם אמו נמצאת בעזרת נשים. בבית-כנסת זה נמצאים קרובי משפחתו, גם אלו שהלכו לעולמם. כאשר שאלו אותו עליהם התחמק מתשובה. טען, שכוח טמיר הוליד את מכחולו, שאבותיו המתים תבעו ממנו שיצייר אותם, יעניק להם חיים על הבד. כמו לכל אומן היה לו צורך פנימי להנציח את אבותיו, לבטא המית לב, לספר על "העצמי" המורכב שלו.

התמונה משקפת את הצורך הזה, הוא כתב: "אני ציירתי את התמונה הזאת בדם לבי".

הגירסה הרשמית אמרה שמאוריצי מת כתוצאה מסיבוך מחלת אנגינה, וכך היה כתוב בתעודת פטירה של בית חולים בו נפטר. האמנם?

כתובת המות שעל תמונתו האחרונה לא זו בלבד שהיא אקט של התאבדות סמלית, אלא שהיא מזכירה את כוונות התאבדות עליהן כתב בספר מתווים שלו, כוונות שלא ביצע בגלל אהבתו להוריו. אך אולי הגיעו מים עד נפש? לאורה, שמעולם לא שכחה אותו היתה משוכנעת, שמאוריצי איבד את עצמו לדעת בגלל אהבתו אליה, וכך גם כתבה ביומנה.

גלילה רון-פדר אמרה בהרצאתה בכנס: יש קוראים צעירים המתרשמים בעיקר מסיפורי אהבה. הסיפור "מאוריצי ולאורה" הוא סיפור אהבה והוא מוקדש ל"אוהבים צעירים". זהו סיפור אהבה של אנשים בלתי שגרתיים: הצייר המחונן, רגיש ואציל נפש ולאורה ארוסתו, אף היא אשה מיוחדת במינה.

דרכיהם של מאוריצי ולאורה נפרדו לפני מותו טרם עת של מאוריצי. בספר כתבתי את קורותיה של לאורה, כאן לא אעשה זאת. אבל בתמונה "יהודים מתפללים" הם נמצאים ביחד בבחינת "הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו".

מפגשי סופר וספר בשילוב תחומי אומנויות נבתי ספר וגני ילדים.

מאת: אירית וייסמן - מינקוביץ

עבוא

תוכנית מפגשי סופר ושיר מלווים במוסיקה נועדה לגשר בין הילדים והיצירה הספרותית בדרך שונה מן הרגיל. תוכנית כזאת של מפגשים חוויתיים חושפת את הילדים למלה הכתובה, מגבירה את מעורבותם האישית, מעוררת את דמיונם ומביאה אותם להבעה יצירתית מגוונת. בעיקר כך כאשר נושאי המפגשים לקוחים מעולם חוויותיהם של הילדים ותחומי התעניינותם.

הפעילויות משלבות בתוכן צבע, צליל, תנועה ומלל, מתוך כוונה להפעיל מספר רב של חושים, ובכך להשיג גם רמת ריכוז גבוהה. גירויים אלה מפעילים את דמיונם של הילדים, מעוררים את סקרנותם ומגרים אותם להתנסות יצירתית, ובו זמנית מורידים את החומות, המסכים והגבולות שבהם שבוי דמיון הילדים מכוח תבניות, מוסכמות ומסגרות נוקשות. כאשר נפרצים הגבולות ומשתחררים המעצורים נפתחת הדרך לחשיבה פתוחה, יצירתית ומקורית, וניתנת לילד הזדמנות להתחבר אל המילה הכתובה ולהרקייע עמה במחשבה ובדמיון, לפתח רעיונות, להתפתח ולהתנסות בחדוות היצירה.

במפגשי ילדים-הורים נחשפים גם ההורים לחווית הספר והסיפור. חשיפה זו מייצרת אקלים לשיתוף הורים וילדים בקריאה ופעילויות ספר אחרות.

כל החומר המועבר במפגשים הוא מפרי עטי ובחלקו פורסם בספרים, עיתוני ילדים, תוכניות רדיו וספרים שראו אור:

* "הכוכבים של ערן" הוצאת "רשפים", "אוסף נשיקות" קובץ שירי ילדים הוצאת "רשפים", "חושך בהזמנה" הוצאת דני ספרים, "מדוע בובים הצעצועים" הוצאת דני ספרים, "מניפות הפיות" הוצאת תמוז, "שוקן הענן" הוצאת תמוז. עומד לראות אור ספר נוסף "ארץ צלילצולים" הוצאת ליתום.

תהליכי הפעילות של סידרת עפגשים

א. מפגש ראשון - המסע אל האיור - מסע במחוזות הדמיון.

המפגש הראשון של הילד עם הספר מתחיל מהיכרות עם הסופרת. אחר כך באה הפגישה עם הטקסט הכתוב ועמו האיור (לרוב בצבע), המוסיף מימד חשוב ביותר. אני מתמקדת באיור כי דרכו אני מגיעה להפעלת דמיון, אחר-כך, מצייר הילד ציור וסביבו הוא מספר סיפור וציורו הופך לאיור.

בשלב זה מסופר הסיפור ה"כוכבים של ערן" ומוצג הספר עצמו. בצד הטקסט הילד פוגש גם את האיורים שבספר ואת האיורים המקוריים שברשותי, שקדמו לבחירה הסופית בעת הדפסת הספר. דרך ההתבוננות באיורים המוצגים, הילדים מגלים את ההבדלים שביניהם כמו: באיור המקורי אין כיתוב, לצד האיור בספר קיים כיתוב, הבדלי הגודל ועוד. ובהזדמנות זו נעשית גם הבחנה בין איור לציור, תפקיד כל אחד וההבדל ביניהם. האיור - מקורו בדמיון הסופר, כאשר המאייר משלב בו מדמיונו. האיור בא לספר את הסיפור בצבע ומחובר תמיד לתוכן. ואילו הציור - בא מדמיון הצייר ועומד בפני עצמו.

השלב הבא תיאור תהליך מציאת מאייר לספר.

אני מציגה לעיני הילדים מספר ציורי כוכבים של מאיירים שונים. מצביעה על ההבדלים ביניהם ומסבירה מדוע בחרתי במאייר שבחרתי. כל זה מועלה בדרך סיפורית ומזמין את הילד לנסות לבחון את ההבדלים בין האיורים השונים ולהביע דעתו, כך שיש מעורבות הילד בתהליך.

אנחנו מגלים שאיור ממוסגר - מציאותי לעומת איור ללא מסגרת - אבסטרקטי דמיוני, ללא גבולות.

הכוכב בתוך מסגרת סוגר את אפשרויות הדמיון ומצמצם אותן לתוך תבנית הכוכב. יש סופרים שאוהבים יותר את האיור המציאותי הממוסגר ויש המעדיפים את הדמיוני.

בשלב זה אני מפעילה את הילדים במשחק דמיון ומנתקת אותם במכוון מהטקסט. מרגע זה הכוכב אינו כוכב, והילדים מוזמנים לנסות ולדמיון כל דבר העולה בדעתם מחוץ לכוכב.*

האיורים שמתקבלים מהילדים תמיד מפתיעים ומקוריים. האיור מקבל דמות של קיפוד, קוף, כתם, איש שהתחשמל, חיידק, שלולית, מפלצת, ירח, עב"מ, שמש וכמובן גם כוכב. ואלה הם רק מעט מהרעיונות שמועלים על ידי הילדים.

ראה הכוכב חירוק מתוך הספר ה"כוכבים של ערן".

לאחר מכן אנו מנסים לראות בכוכב המציאותי את כל אותן הדמויות. מהר מאד הילדים מגיעים למסקנה כי איור הכוכב המציאותי מציאותי מאד וניתן לראות בו כוכב בלבד. ונסגרת הדרך בפני כל האפשרויות הדמיוניות שראינו קודם.

כל הפעילויות הללו של הצצה באיורי הספר עם הערות לגבי הסיפור והפעלת הדמיון מעוררות אצל הילדים סקרנות לא רק לגבי הסיפור הספציפי ומגרה אותם לא להסתפק רק בטקסט שלפניהם אלא לגשת לעוד ספרים, לקרוא בהם, לחשוב ולדמיון סביב איוריהם.

ב. מפגש שני - הפעלת הדמיון בנושא החושך.

נושא החושך מעסיק מאד ילדים, בעיקר בכיתות נמוכות. במפגש זה אני משתמשת כדי להפעיל את דמיונם ולהוביל אותו בכיוונים שונים ומגוונים כמו במשחק של הכוכב הבלתי מוגדר.

אני פותחת נושא זה בחווית ילדות שלי עצמי. בהיותי ילדה קטנה פחדתי מחושך כי לא היכרתי אותו. בדמיוני החושך שלי קיבל אוזני פיל ואף ארוך ויכול היה לשמוע ולהריח את פחדי. הגילוי נותן לילדים אישור לפחדיהם. הסיפור האמיתי מקרב ואני שואלת לדעתם: כיצד רואים הם את החושך. הילדים עונים: סתם חושך, אויר שחור, חושך משעמם, אמיתי עם כוכבים וכו'.

כאן אני קוראת מתוך הספר **אוסף נשיקות** את שיר "החשך שלי", ואח"כ מלחינה-זמרת, המתלווה למפגשים, שרה אותו בליווי גיטרה.

אח"כ אנו שוב מפתחים משחק דמיוני - חושך בצבעים, בצורות, בלבוש חיות. הכל מלבד החושך המוכר, הרגיל, זה השחור עם כוכבים. וכאשר נפרץ מחסום הדמיון, התוצאות מדהימות. החושך הופך להיות ירוק כמו דשא וצומח ומתפשט בתוך הלילה, או כמו דג השוחה בלילה או אף הופך לדייג הדג את הלילה. חושך-עיגול שמתגלגל וחושך-מרובע כמו חלון לתוך הלילה. גם תור החיות מגיע: חושך-אריה הוא חושך שואג ומפחיד או חושך המולך על הלילה. חושך-כלב הוא חושך נובח ולפעמים חושך השומר על החלומות. חושך-צב זהו חושך שמתקדם לאט בלילה כי הוא אוהב לישון וקשה לו לקום בבוקר. ויש אפילו חושך-ספר מספר סיפורים, שהם החלומות שלנו בלילה ועוד ועוד. רעיונות הילדים מפתיעים ומקסימים. מדהים לפגוש בדמיון המשוחרר של הילד ובכל פעם מופתעים ברענותו ומקוריותו.

לאחר כל זאת אנחנו עוברים לצייר את החושך. כל ילד מצייר על פי דמיונו.

ג. מפגש שלישי - חיבור ה"סיפור כיתתי"

על פי הציורים שציירו הילדים במפגש השני נבנה סיפור כיתתי בנושא החושך. כך הופכים הציורים לאיורים. תהליך זה דורש ריכוז גבוה. יש להתחשב בכל הנאמר בכיתה, לחבר ולקשר בין משפט למשפט. התהליך מעורר ומגרה את הילדים לעבודה בצוות, מזמין אתגר של דמיון וחשיבה מקורית משחררת ומשחררת. הילדים משתפים פעולה ומחברים סיפורים מעניינים ומפתיעים. הסיפור הכיתתי מודפס ונשאר בכיתה כספר, בו כל ילד תרם את חלקו ודמיונו, מחוברים לעשייה ויצירה.

לספר הכיתתי יש ערך נוסף כאשר כל ילד רואה בו את חלקו במלים או בציור, כשלצד כל ציור-איור יש איזכור בפסוק מהטקסט. כאן מקבלים סיפוק רב הילדים החלשים בקריאה ודלים בביטוי מילולי, אלה שיכולתם מתבטאת בציור. באחת הפעילויות נתקבלו שתי קבוצות איורים. אחת - בעלת צורות חושך מפחידות, ושנייה - בעלת צורות חושך ידידותיות.

הילדים (כיתה א') העלו רעיון לסיפור מלחמת חושך טוב בחושך רע.

בכיתה אחרת (כיתה ב') צויר החושך בצורות של חושך-בוכה-ועצוב. הרעיון שהועלה על ידי הילדים היה כתיבת סיפור על חושך עצוב שבוכה כי הילדים פוחדים ממנו.

כיתה ג' נוספת (כיתה ב') ציירה דמויות של חושך-קוסם, חושך-פיה וחושך-מלך. וכך נולד סיפור על ארץ החושך בה החליט מלך החושך להביא את הילדים שפוחדים מהחושך לארץ החושך, להכיר להם את החושך כדי שישחקו איתו, וכך יפסיקו לפחד ממנו.

ד. מפגש רביעי - מפגש סיכום.

לסיום הנושא אני קוראת לילדים את הסיפור "חושך בהזמנה", שהוא סיפור המתווה כיווני התמודדות עם פחדי החושך. הסיפור מוקרא עד למחציתו והילדים מוזמנים להמציא את ההמשך, באמצעות ציור שרעיונו הזמנת חושך בהתאם לבחירתו של הילד: ילד שיזמין חושך-שובב יבוא אליו חושך-שובב, יזמין חושך-מצחיק יבוא חושך-מצחיק, ואם יזמין חושך-מפחיד יבוא חושך-מפחיד. הכל תלוי ברצונו. ואפשר להזמין חושך בצורות רבות: חושך שנחבש לו כובע של קוסם - יקסום לנו את החלומות. חושך עם כובע של טבח, יבשל לנו חלומות מתוקים חושך עם כתר של מלך - ימלוך לנו על החלומות. חושך-חייל או חושך-שוטר ישמור עלינו וכו'. כל כיתה מזמינה את החושך לפי דמיונה. הציור

מצויר על בריסטול גדול ונשאר בכיתה. וכך ניתנת לילד תחושה של שליטה בדברים, השפעה, מעורבות.

ה. מפגש נוסף - מתווה ובוהו אל הבריאה

במפגש נוסף אני מספרת את הסיפור **הכוכבים של ערן** במלואו (סיפור על טיול בין כוכבים דמיוניים), ובסופו של הסיפור אני אומרת: באה רוח חזקה והעיפה את כל הכוכבים. הכוכבים התנגשו וכל הצבעים שלהם התערבבו. כל התכולה שלהם התפזרה ונוצר תווה ובוהו כמו בבראשית, ועכשו בואו נברא כוכבים חדשים שהיינו רוצים שיהיו.

הילדים מציירים את הכוכבים ויש גם כאלה שמחברים שיר/ סיפור קצר. כמו כן, משום שבספר מופיע כוכב-בעלי-חיים-חברים כמו ה"הזאבש" (זאבכבש) וה"חתובר" (חתולעכבר) שבמציאות הם אויבים ופתאום כאן השתנו סידרי עולם והם מחוברים - מתפתחת שיחה: האם במצב חיבור זה ימשיכו להיות אויבים? הילדים מגיעים למסקנה שלא כדאי לזאב לטרוף את הכבש המחובר אליו כי יטרוף את עצמו ואותו הדבר לגבי החתול והעכבר. ואז נשאלת השאלה כיצד הם צריכים להיות, ומגיעים להבנה כי עליהם להיות בשלום - בחברות. ומכאן לדיון: מה זה בעצם שלום וחברות וכיצד ניתן לתרגם את המלים האלה לחיי יום יום. לדוגמה מה עושים אם הזאב רוצה לשחק תופסת והכבש מחבואים? מגיעים למסקנה כי אולי שניהם צריכים ללמוד לוותר ולהתחשב, לנהוג בסובלנות ולעזור וכו'. כאן רואים פן נוסף - ערכי.

ו. מפגשים חד פעמיים - חיבור שירים הזוכים להלחנה ושירה.

במפגשים חד פעמיים - לאחר היכרות עם הסופר והטקסטים והיות והזמן לא מאפשר תהליך של בניית סיפור כיתתי (הדורש מספר מפגשים) - במקום סיפור, הכיתה מחברת שיר כיתתי על הלוח בנושא המדובר במפגש.

ראשיתו בשיחה על חריזה, ובהמשך מתגבש כיוון לשיר. שורה פותחת מוצעת על ידי הילדים ונרשמת על הלוח. (לעיתים מוצעים מספר רעיונות הנרשמים על הלוח עד שמתקבל הרעיון המוסכם על הרוב, ובהמשך - השורות שהוצעו משתלבות בתוך השיר כחלק ממנו). ולאחר מכן המלחינה-זמרת המתלווה למפגשים מחברת בזמן אמת מנגינה לשיר כשהילדים שותפים כל הזמן לתהליך. התווים נרשמים ונשארים בכיתה לשימוש חוזר עם המורה למוסיקה.

נושאים אהובים לכתובת שיר הם: "חברות", "סודות": שואלים: כיצד ניתן לשמור סוד? תשובה: בעזרת כתיבת יומן אישי, ספר זכרונות, ציור, סיפור/שיר. אבל

משום שזה לא תמיד מצליח - מה קורה כשמתגלה הסוד - גילגולו של סוד שהתגלה, התהליך שעובר הסוד וכיצד הילדים מוסיפים לו מדמיונם בדרך ומה קורה לנו כשהסוד נחשף, כיצד נראה סוד, אלו צורות מקבל סוד שהתגלה. הילדים מדמיינים אותו ככדור שלג, מרבה רגליים שמסתובב בין הילדים, קיפוד דוקרני, פה רחב עם לשון ארוכה, שתיל זעיר בתוך הלב שצומח וגדל לעץ השולח ענפים רבים לכל הכיוונים, חרב שנתקעת בלב, סוס סוהר, יתוש מזמזם ולא מניח לנו וכו'. הא לכם פירות של דמיון עשיר.

פ. מפגשים לכיתות ד'-ו'

בכיתות ד'-ו' המפגשים בנויים בצורה שונה. כל מפגש הוא בן 90 דקות ויכול לעמוד כמפגש חד פעמי או כחלק מסידרת מפגשים.

לאחר היכרות עם הסופרת והטקסטים הנושאים הם:

1. איור - בצורה מורחבת והפעלת דמיון באמצעות איורים ללא מסגרת, כאשר הילדים לא יודעים מה מספר האיור מתוך הספר, אלא נותנים לדמיונם להוביל אותם.

2. היצרים שבתוכנו - הילדים מוזמנים לדמיון את מלחמת היצרים שבתוכם. מה קורה כשאני רוצה אבל אסור, או לא כדאי.

לאחר שיחה בנושא וקבלת דוגמאות מהילדים - כיצד הם נקלעים למצבים שיוצרים בתוכם מלחמה פנימית בין הרצון לנכון, בין מה שילד רוצה ובין מה שראוי לו. הילדים מוזמנים לתאר כיצד נראה בדמיונם אותו "אני רוצה" או "מתחשק לי", בין "אסור" ל"לא כדאי"? האם הוא גדול, קטן, שמן, רזה? מה הם הצבעים שהיו צובעים אותו? באילו צורות הם יכולים לדמיון אותו? רעיונות הילדים מדהימים ומקוריים.

באחת הכיתות (כיתה ד') דימיין ילד את היצרים שבתוכו כמסיכות שהוא מחליף, כמו חפרפרת, נחש ועוד. ה"אסור" צוייר כשוטר, רמזור, מלאך. בכיתה ה' ילדים ראו את ה"אני רוצה" כחבר משפיע ולוחץ לעומת ה"אסור" - לא כדאי - כהורים מכוונים ותומכים.

3. הומור - דרך התמודדות באמצעות המלה. נערכת שיחה עם הילדים על מצבים שהם נקלעים אליהם וגורמים למבוכה, ללעג, בושה ומזמינים אותם לתגובה ולמציאת דרכי התגובה המוכרות: כעס, עלבון מכות, צעקות, בכי, ואפשר גם בדרך הצחוק - לעשות מהעניין בדיחה טובה וכך לדלג על התקרית.

לאחר מכן מוצעים מספר נושאים לכתיבת סיפור בדרך הומור או שיר קצר

ומועלים רעיונות כיצד ניתן להפוך מצב מביך לבדיחה.
באחד המפגשים ילד כתב שיר על הנעל שנפתחה: קופת צדקה נא לתרום, רק
בשטרות היום..." או נכתב סיפור על כך שכל בוקר הילד מאכיל את נעליו, והיום
שכח לתת להן ארוחת בוקר ולכן פערו פיהן...
4. הפעלה באמצעות מוסיקה.

שיחה עם הילדים על דרכים נוספות מלבד מלים שבהן ניתן לספר סיפור או שיר,
כמו תנועות - ריקוד, ציור ומוסיקה כמו בסרטים. כאשר באמצעות מוסיקה אנו
יודעים כשמשוהו עומד להתרחש, יודעים על קטע מתח מתקרב, קטע מפחיד,
שמח וכו'.

מועלות דוגמאות מוסיקליות על ידי המלחינה המתלווה למפגשים, לדוגמה:
קטעים המתארים בעלי חיים, קטע המתאר תוהו ובוהו - ובקביל מוצג לילדים
איור המתאר בלאגן, קטע המתאר איורה קסומה - בהקבלה מוצגים איורים
המתארים מצב קסום דמיוני, קטע מוסיקלי המתאר שמחה, שובבות - ובמקביל
מוצג איור המתאים למצב שמחה.

לאחר מכן מתקיימת שיחה מה קל יותר לצייר, - לספר במוסיקה קטעים
המתארים דמויות או קטעים המתארים מצבי רוח. לאחר מכן מושמע לילדים
מספר קטעים מוסיקליים וכל ילד מוזמן לבטא בעזרת מלים סיפור/שיר קצר
ואפשר גם ציור: לאן לוקחת אותו המוסיקה בדמיון.

בחוברת 94 פורסמה בטעות
תמונה האמורה להיות של נומה שילה,
בין מקבלי פרס זאב. זוהי תמונתה:

קריאה מונחית בספרה של ימימה אבידר טשרנוביץ: שמונה בעקבות אחד.

מאת: נאוה קרינסקי.

מתוך רצון לעודד את תלמידינו לקריאה חופשית אני עובדת עם תלמידי הכיתות גם בקריאה מונחית. אני מאמינה ששיחות, עבודות ודיונים משותפים יעמיקו את חווית הקריאה.

אני רוצה לשתף את הקוראים בפעילות שערכנו בכיתה ד' בביה"ס "גורדון" בקרית אתא לספר **שמונה בעקבות אחד** של ימימה אבידר טשרנוביץ'. הגורם המזמן: כתבה בסוף שבוע של "מעריב": "שמונה בעקבות אחת" מאת אורית הראל, שסיפרה על הסופרת ועל הרקע לכתיבת הספר.

מושגים טרמינולוגיים לעמוד עליהם:

ז'אנר הרפתקאות, יחסים בתוך חברת ילדים, אהבת מולדת. אומץ לב, ריגול, בגידה, נאמנות.

הפעילויות נעשו בשיעורי הספרייה וב"יום ממוקד" שהוקדש כולו לנושא.

שיחת פתיחה, טרום קריאה:

דיון על שם הספר, העלאת השערות שונות, התבוננות בציורים.

הצעת פעילות למעוניינים, תוך כדי קריאה:

1. ציון קטעים שמוצאים מאד חן בעינינו. (מפתיעים, מרגשים, עצובים, שמחים)
2. איסוף מידע מספרים או משיחה עם ההורים על ריגול ומרגלים. מרגלים שריגלו למעננו וכאלה שפגעו בנו.

הפעילויות לאחר הקריאה:

1. שיחה חוזרת על השם, העלאת הצעות לשמות נוספים. הקבוצות איירו כריכות לשם המקורי או לשמות שבחרו.
2. הילדים סיפרו וקראו קטעים שמצאו חן בעיניהם.
3. שיחה משותפת על תכונות שצריך מנהיג, ותכונות שצריך אדם שרוצה לרגל.

מרגל

מנהיג
בעל יוזמה,
החלטי ועקבי,
אמיץ לב, לוקח אחריות,
מתחשב באחרים,
מגלה הבנה,
דואג לזולת.

נוקשה, בעל אומץ רב, בעל יוזמה,
יודע להעמיד פנים, ערמומי,
אינו מגלה רגישות,
יודע להסתדר במצבים קשים,
בעל ידיעות רבות,
נאמן לארצו, לוקח אחריות.

אילו תכונות משותפות לשניהם? מהו המתח שנוצר בין ד"ר ברג המרגל, לבין עמוס המנהיג, בגלל התכונות המיוחדות שלהם?

עבודה בקבוצות:

4 קבוצות עוסקות באיסוף פרטים.

קבוצה א': כיצד מנסה ד"ר ברג לחבב עצמו על קבוצת אילה?
(עמ' 39, 41, 42, 48, 50, 69).

קבוצה ב': הילדים משתפים פעולה עם ד"ר ברג אך עמוס חושד ועוקב.
(עמ' 42, 50, 51, 76, 78, 79, 109).

קבוצה ג': מה עושה ד"ר ברג כדי לאסוף ידיעות ולהעבירן לשולחיו?
(54, 55, 69, 89, 109, 110).

קבוצה ד': קבוצת אילה הופכת לקבוצת בלשים. ספרו על מעשיהם:
(עמ' 83, 85, 91, 109).

קבוצה ה': מנסה להמציא סוף שונה.

אחרי העבודה בקבוצות, דיווח במליאה, תוך הדגשת התכונות של המנהיג ושל המרגל ונקודות החיבור והחיכוך ביניהם.

פעילות יצירה: כל קבוצה בוחרת אירוע מהספר אותו היא ממחישה בצורה יצירתית: ציור, הדבקה וכיו"ב.

האירועים שנבחרו ליצירות היו אלה: המרגל בבית הבודד. חבורת ילדי אילה

והבית הבודד. העלייה למערת השודדים + השיחה במערה. הציפיה לצניחת המרגל. הביקור אצל חגי בבית החולים.

פליאה: הצגת העבודות.

פעילות באיורי הספר: כל קבוצה בוחרת איור, מציגה אותו ומספרת את מה שמסתתר מאחוריו, נושא ההתרחשות, האווירה שבתמונה. התבוננות ברצף האיורים, הצעות לאיורים נוספים. הכנת פאזלים מהאיורים. המחזות קטעים: הקבוצות בוחרות את הקטעים שמוצאים ביותר חן בעיניהם. פעילות צפייה: צפייה במשדר מתוך "קריאת כיוון, שמונה בעקבות אחד" + מטלות צפייה.

פעילויות נוספות יחידניות (או בזוגות) לבחירה:

1. אם יכולתם לבחור חבר/ה מקב' אילה, במי הייתם בוחרים? מדוע?
 2. יצאתם לפגוש בבית הסוהר את ד"ר ברג. כיתבו את השיחה עמו.
 3. חגי בבית חולים, איזו מתנה תביאו לו? אפשר לציירה.
 4. הינך חבר/ה במערכת עיתון. הכינו כתבה: "ילדי קיבוץ גילו מרגל!"
 5. כיתבו חוות דעת על הספר. אפשר להיעזר במילים: מפתיע, מרגש, מעמיק, משעשע, מותח, מעורר מחשבה, עצוב.
 6. אפשר להכין עבודה תלת מימדית.
 7. התאימו קטעי מוסיקה שיאפינו את האווירה בקטעים מהסיפור.
 8. נסו לחבר סיפור מתח והרפתקאות.
 9. הכינו תעודת זהות לספר, ובה כל הפרטים הרשמיים הידועים לכם על הספר. חפשו בספרייה ספרים נוספים של הסופרת ימימה אבידר טשרנוביץ' וקראו בהנאה.
- חפשו גם ספרי חבורה והרפתקאות נוספים. יש הרבה והם מעניינים מאד.
- קריאה מהנה!

עניין הגיע "השפן הקטן"??*

מאת: עדינה בר-אל

אחד משיירי-הפזמון החביבים על הורים וילדיהם הרכים הוא השיר על השפן הקטן, שמילותיו הן:

לה לה לה אפצ"י

לה לה לה אפצ"י

לה לה לה אפצ"י

לה לה לה לה.

השפן הקטן

שכח לסגור הדלת

הצטנן המסכן

וקבל נזלת.

(מתוך: **ילדות קלה**, בעריכת אורי סלע, הוצאת "מסדה" 1974).

מניין הגיע שיר זה לארצנו? מסתבר שמקורו הוא ב... פולין. והוא כבר בן למעלה משישים שנה.

כידוע, היתה קהילה יהודית גדולה בפולין בין שתי מלחמות העולם. מספר היהודים היה בה מעל שלושה מליון נפש, כעשירית מכל אוכלוסיית פולין. קהילה זו היתה מגוונת ביותר מבחינה אידיאולוגית, פוליטית וחברתית: מן הימין האורתודוקסי, דרך הציונות לגווניה השונים ועד לשמאל הסוציאליסטי. חילוקי הדעות והתפיסות השונות התמקדו בעיקר בשאלות אלו: האם עתיד היהודים הוא "כאן" (בפולין), או "שם" (בארץ ישראל). וכן: באיזו שפה להשתמש: יידיש, עברית או פולנית?

על רקע זה נוצרו זרמים חינוכיים שונים בקרב הקהילה היהודית בפולין. היו בתי-ספר של "אגודת ישראל" ושל "המזרחי"; בתי-ספר חילוניים ששפת הוראתם היתה יידיש; בתי-ספר דו-לשוניים (פולנית-עברית, יידיש-עברית), וכן בתי-ספר של "תרבות", ששפת ההוראה בהם היתה עברית. ערב המלחמה למדו ב"תרבות" כ-43000 תלמידים בכ-270 מוסדות חינוך: גני-ילדים, בתי-ספר יסודיים, גימנסיות, קורסים למורים ו... בית-ספר חקלאי אחד בלודמיר, אשר בחבל ווהלין.

רשת "תרבות" הוציאה לאור עיתונים לילדים ולנוער. במשך כארבע שנים, בין השנים 1936-1939, ראו אור שני עיתוני ילדים: **עולמי** היה מיועד לתלמידי כיתות ה ומעלה, ו**עולמי הקטן** היה מיועד לצעירים יותר. בשנת 1939 החל גם עיתון

* המקור לשיר התגלה תוך כדי איסוף חומר לעבודת דוקטורט, הנכתבת באוניברסיטה העברית, בנושא: עיתוני ילדים בפולין.

לפעוטים בשם **עולמי הקטנטון**, אולם רק שמונה גליונות שלו ראו אור, לפני פלישת הנאצים לפולין וחורבנה של הקהילה כולה.

העורכים של שלושת העיתונים היו שמואל רוזנהק ואלחנן אינדלמן. בעולמי ובעולמי הקטן היו מאמרים וידיעות בנושאים אקטואליים וכן יצירות ספרות. העיתונים פירסמו סיפורים, שירים ומחזות. חלק מן הכותבים היו בארץ (לוי קיפניס, אממה תלמי, מלה גיטלין ואחרים), וחלקם בפולין (ביניהם: יאנוש קורצ'אק, יצחק קצנלסון, וכן המורים נחום שמיגלסקי וגמליאל דלינסקי). היו בעיתונים חידות, בדיחות, שעשועים ומדורי מלאכה וספורט. ונוסף לכך פירסמו העיתונים מכתבים של קוראים צעירים.

וכאן אנו מגיעים לענייננו:

כפי שנזכר לעיל, היה בית-ספר חקלאי בלודמיר. אחד מבוגריו, יצחק גלייט, מתאר אותו בכתבה "האביב בבית הספר החקלאי של 'תרבות' בלודמיר". מתוך כתבה זו מסתבר, שהיו בו ענפי חקלאות שונים: רפת, לול, מכוורת, גן-ירק, מנבטת שתילים ועוד. ונוסף לפרות, כבשים, תרנגולות ודבורים היו בו גם... שפנים. (**עולמי**, גיליון 68 ד' סיון תרצ"ט, 22.05.1939).

מכתב מעניין של תלמיד נדפס בעיתון כשנתיים וחצי קודם: תלמיד כיתה ז' בשם דב שורץ, כתב מכתב, שהתפרסם במדור "בית-הספר שלנו". והרי המכתב בשלמותו, כפי שהופיע **בעולמי**, גיליון חגיגי, מורחב, מספר 19-20 מן התאריך 11.12.1936.

גידול שפנים בביה"ס בלודמיר

הודות למורה מר סולומיניק נתארגן השנה בבית-ספרנו חוג הטבע. החוג מסתעף לקבוצות שונות. ביה"ס מסר לרשות החוג שני חדרים, שטח אדמה לגינת-ירק ופרחים, עציצים, אקבריונים וכו'.

מצ.ק.ב.* בוורשה קיבלנו ארבעה שפנים אנגוריים.

ביום 28.11 ערך החוג נשף השפנים. בתכנית היו סיפורים ותיאורים מחיי השפנים, הרצאה ע"ד גזע השפנים, הטיפול בהם והמחלות הנפוצות ביניהם.

* צ.ק.ב. - היה "הוועד המרכזי לקופות גמילות חסדים", מיסודו של הגוינט (ספיר ב.). "גוינט", בתוך: גרינבוים, י'. עורך, **אנציקלופדיה של גלויות: כרך א - וארשה, ירושלים - תל-אביב תשי"ג**, עמ' 571.

החוג חיבר המנון לשפנים, שיעורר צחוק ושמחה:

הצטנן המסכן
וחלה בנזלת.

השפן הקטן
שכח לסגור הדלת

הוחלט להכריז בביה"ס על שבוע שפנים. באותו שבוע יביאו הילדים מכל המחלקות מתנות לשפנים: תלתן, כרוב, בולבוסיין, חציר, שיבולת שועל וסבין. נתעוררה גם שאלת צליל פניה לשפנים. אנחנו מחזרים אחרי צליל עברי מתאים. פתחנו, אפוא, בתחרות והבטחנו ספר יפה בתור פרס לממציא. ואנו פונים בזה באמצעות עולמי אל חברינו בבתי הספר בבקשה להשתתף בתחרות זו. הצליל צריך להיות א) פשוט, ב) בן הברה אחת, ג) מביע יחס של חיבה ומסמל את אופיו. את ההצעות לתחרות נבקש לשלוח לפי הכתובת:
עבור חוג הטבע.

המשתתפים בתחרות יכולים לקבל תמונת צילום של שפני החוג בלודמיר כנגד בול של 5 פר'.

מנהל הקבוצה המטפלת בשפנים

דב שורץ

תלמיד הכיתה ז',

בי"ס "תרבות" בלודמיר

עד כאן לשון המכתב.

מעניין לציין, שלפחות שניים מעקרונותיה של רשת "תרבות" משתקפים במכתב זה. ראשית כל - העמלנות, הדוגלת בפעילות הגופנית של הילד, בעבודה גופנית ובקשר אל הטבע. ושנית - העברית. יש כאן תחרות על המצאת מילת חיבה לפניה אל השפנים, שתהיה בעברית דווקא.

ונסיים בנימה הומוריסטית: כבת להורים יוצאי פולין, אני מוצאת כאן קשר בין תוכן השיר ו"מוסר ההשכל" שבו, לבין הדאגה המופרזת של "האם הפולניה" לבריאות ילדיה...

חדוות הסבתאות

עאת: שלונית רוזינגר

את הסיפור של נתן שחם, הפותח את האנתולוגיה, קראתי בעיניים מצועפות ולב נכמר. זהו ספור נפלא, מינורי, נוגע ללב, שמסופר באיפוק ובפשטות-עניינית כביכול, וכל מלה בו שקולה, מדודה ומשובצת במקומה הנכון.

כשלקחתי בידי את "סבתא, סבא ואני", אנתולוגיה שליקטה וערכה הרצליה רז (הוצאת "ספריית פועלים" 1992), חשבת, שכדי להתרשם ולעמוד על טיבו של הספר, די לי בדפדוף, הצצה וקריאה סלקטיבית, לפי מה שהעין תופשת והלב נמשך אליו. שהרי מעצם טבעה, כמדומני, לא נועדה אנתולוגיה זו אלא לזאת: "לקריאה משותפת בחוג המשפחה", כנאמר בגב הספר, או - לעיון מזדמן של קורא יחיד, ילד או בוגר, פעם ביצירה זו ופעם באחרת. אבל לאחר קריאת הספור הראשון, מלאכת מחשבת אמנותית כאמור, מצאתי את עצמי נסחפת וקוראת בספר כסידרו, מהחל עד כלה. הספר איננו חדש בשוק, אך לעולם לא מאוחר להמליץ על ספר הראוי לכך, מה גם, שנכדים נולדים בכל יום ויום ובלידתם - מעניקים לאנשים-מן-השורה את תואר הכבוד סבתא/סבא. בכל יום ויום מתעשרת החברה האנושית שלנו בנכדים ובסבתא/סבא שלהם והם-הם "פוטנציאל-קוראים-טרי" לספר זה שלא יתיישן.

הספר מחולק לארבעה מדורים: געגועים, ביחד, מפי העם וזמר עם. חלק מהספורים איננו מנוקד, כציון לספורים המיועדים לילדים בוגרים יותר. אך לדעתי, כל החומר שבספר שווה לכל נפש וראוי לקריאה בכל גיל. הלא ילד חובב-קריאה - יקרא ספור גם אם איננו מנוקד, או לא מתאים לגיל הכרונוולוגי שלו וכאן - לקט מעולה, מבחר שנבחר בידע ובקפידה ולכן, כאמור, שווה לכל נפש. "ספורים, שירים, פתגמים ואמרות, מספרים על הקשר המורכב, הנפלא והבעייתי, שבין שלושה דורות: סבים, הורים וילדים". כל יצירה - פנינה, כשהאמרות והפתגמים המשובצים פה ושם בסופי הספורים בכתב-יד, מוסיפים חן מיוחד לקישוט.

הרצליה רז היא לא רק סופרת ומשוררת בזכות עצמה, אלא גם חוקרת ספרות ומרצה מחוננת, בעלת ידע עמוק ונרחב, הבנה ויכולת מצויינת של מסירה, בספרות בכלל ובספרות-ילדים, חינוך והוראה, בפרט. והיכולת שלה לבחירת המיטב, באה לבטוי בלקט זה.

אמנם המכנה המשותף של היצירות הוא סבא/סבתא, אבל לכל אחת מהן טפול משלה בנושא, כך שהספר בכללו נותן תמונה רבת פנים, כמו מרכז השולח קרניים לכיוונים שונים. יש כאן סוגים שונים של סבתא, של סבא ושל נכדים; של מערכות-יחסים מהסבתא/סבא אל הנכד וממנו אליהם, טפוסים שונים ומגעים שונים. מגוון רחב מאוד של כל מה שיכול להכלל במעגל זה, כאשר גם למוות, מדרך הטבע, יש בו דריסת-רגל.

באחרית-דבר שלה, מציינת הרצליה רז ש"עד קום המדינה גדלו הילדים בארץ ללא סבא וסבתא... בהתחשב בתנאים הקשים בארץ, אך טבעי הוא שההורים לא הצטרפו לבניהם העולים ארצה. הילדים שנולדו בארץ, גדלו ללא סבא וסבתא..." אני, שנולדתי בארץ 15 שנה לפני קום המדינה, אינני נמנית על קטיגוריה זו. לי - היו סבא וסבתא, שעלו ארצה עם חלק מבניהם ב"עליה השלישית". הודי, שעלו לפניהם, ב"עליה השנייה", הם שדאגו לעלייתם. אף על פי כן, לא היתה סבתא שלי, או סבא, שנפטר כשהייתי פעוטה וכל מה שאני אמנם זוכרת אודותיו הוא, שאכן היה "סבא קלאסי", עם הזקן הארוך, כפי שתואר סבא בספרות הימים ההם - דומים, ולו במשהו, לי עצמי כסבתא. למרות שסבתי חיתה בארץ למעלה מ-30 שנה, שונה היתה בתכלית מכל סבתא צברית שנולדה וצמחה בארץ, כמוני. גם היא היתה ונשארה סבתא-טפוסית לימים ההם: דוברת יידיש בלבד, מטפחת לראשה תמיד, אדוקה מאוד בדתה. אך למרות הריחוק, כמעט ה-זרות, ביני, הצברית, "פורעת המוסר", לבין סבתא רייזל כפי שהיתה, היתה קיימת גם אהבה הדדית, אחיזה במהות של קירבה, שאיננה זקוקה לשפה דווקא, כדי לבוא לידי בטוי. שהלא יש משהו בסבא/סבתא שעושה אותם לכאלה, לא רק בזכות קשר-הדם המשפחתי, אלא בזכות התייחסות-עמוקה, אהבה, - הקשר שבלב. הדבר המשמעותי באמת, שפוסח על מכשולי שפה, מנהגים וגיל ויוצר קשר. ולקשר המיוחד הזה, שיכול להווצר גם אם אין קרבה משפחתית של ממש, יש בספר זה ייצוג ובטוי נאמנים.

ואי-אפשר שלא לציין את איוריו הנפלאים של יעקב גוטרמן המעטרים את הספר. כל כך הרבה חן והבעה, אפיון, אמת, עצב, הומור ואהבה משוקעים באיורים אלה, שאין הם רק לוויית-חן לכתוב, אלא חלק בלתי נפרד ממנו.

אין ספק, "סבתא, סבא ואני" הוא ספר-חובה לכל מי שחוה את "חדוות הסבתאות" כמוני.

שמעו סיפור

כתבה: לאה שנער, איורים: תרצה נאורי, גדי מאיר, הוצאת ירון גולן, 1997, 112 עמ"ס.

מאת: הרמן מניה

מתוכן הספר משתמע, שהמחברת יודעת לצלול לעולמו של הילד ולהבינו כראוי. בכישרון סיפורי ניכר, בסגנון בהיר, בשפה עשירה וברורה, היא מביעה השקפת חיים ומתאימה את סיפוריה לפי דרגת גילו של הקורא. לסיפורים הקצרים אך הקולעים ישנה לרוב תכלית דידקטית וסוף טוב. הסופרת מביעה את החיוב שבחיים, בצורה אופטימית. בחוכמת חיים שרכשה היא מחנכת לערכים ולמצוות, אורח חיים ומוסריות גבוהה. כתיבתה לרוב מגמתית. היא נמנעת מלהזכיר דמויות שליליות, מפחידות ומזוויעות, שעלולות להוות מודל להזדהות ולחיקוי. במקום המכשפות המפחידות היא מספרת על פיות, בנות יער, בנות ים, נסיכים.

היא משתמשת לפעמים בקלטיקה של ספרות ילדים ונותנת גם פירוש אחר, מקורי. האגדות רוויות פלאים, בהן היא משנה את המציאות לפי הצורך, עם מגמתיות ומוסריות גבוהה. כתיבתה מבוססת על נסיון חיים עשיר.

מתעוררים רגשי אהבה ואהדה אל הזולת. אהבה טהורה מנצחת ("בת האגם המכושפת" עמ' 18). יש דגש ועדיפות לנפש יפה ולב טהור ("ראי הנפש"), הערך של עזרה לזולת מובע באגדה "שבת המלכה" (עמ' 29): "אהיה חברה שלך, אניה. יום-יום אבוא אלייך ואעזור לך ככל יכולתי".

גם ביתר הסיפורים המחברת מחנכת למעשים טובים, אהבת ציפורים - "מבצע דרוך לציפור", אהבת חיות - "פינת גן עדן".

בסיפור "יוסי ויוסוף ידידים", מודגש הדו-קיום ב"אהבת לרעך כמוך". יש לחיות בשלום עם השכנים, אפילו שתרבותם שונה.

השירים המחורזים מיועדים לילדים בוגרים יותר ומגמתם להצחיק ולבדר, אך גם לחנך. בשיר: "בגינה של רינה" הכל מתרחש במהופך כדי לשעשע: "הצינור מעביר גשם לשמים ומשקה כוכבים שפורחים ברקיע". אין לצחוק מאנשים זקנים וקרחים - "אלישע והילדים".

נראה שהמחברת ניחנה בדמיון עשיר. לאגדות שהיא כותבת יש אחיזה במציאות. סיפוריה מעשירים את עולמו הריגושי של הילד ותורמים לעיצוב אישיותו. האיורים בספר ריאליסטיים ופשוטים. הספר מכיל סיפורים וגם שירים מחורזים, ויש לשער שהקוראים יתבשמו בשלל הרעיונות שבהם.

* הספר זכה בפרס עייש עליוזה ברקאי - 1997.

מבט ראשון

מאת: גרשון ברגסון

הזיקנה (קופצת) בספרות ילדים העברית.

שני הספרים העוסקים בזקנה התקרבו לגילאים הצעירים:

(1) **מאחורי חדרים שוכים**, מאת איילת סער.

(2) **סבא הולך לבית אבות**, מאת: גילה יוסט-דגני.

שני הספרים שנושאים סבים, אינם תופעה חדשה בספרותנו.¹ אך כל הנאמר ביצירות הללו על זיקנה - הקשורה לסבים וסבות, כשהם חיים, ומדגישים את ההכרה שיש לכבד אותם. בהרבה תיאורים אנו עדים לגעגועים אחרי סבא וסבתא, של אלה שנותרו בלעדיהם.

הספרים שלפנינו מתייחסים לסבא ולסבתא בתנאים אחרים.

האחד מספר על סבתא שחלתה במחלת אלצהיימר. המחברת, איילת סער, קוראת לתופעה: "מאחורי חדרים שוכים", משום שאין הסביבה, ובעיקר הילדים, מבינים מה מסתתר בשינוי שכולנו עדים לו. מהאורות הבהירים והמובנים מסתתרים "אורות מתעממים ובמקרים מסויימים האורות בחלונות כבים".

ענת, הנכדה של סבתא מרים, משווה את התנהגותה לפני ואחרי. אמא מסבירה לה שזוהי מחלה שאין לה סימנים מבחוי: "זו מחלה שגדלה בראש של סבתא". אמא מסבירה שיש לנו במוח הרבה חדרים, וכל אחד ממלא תפקיד חשוב לגבי התנהגותנו. אך באחד מן הימים "האור ככה בחדר אחד ועוד אחד עד שכבר נעשה חושך בכל הבית הגדול הזה".

ענת מנסה להסביר גם לדן אחיה על המחלה, אך דן, שעולה לכיתה א', ספק אם ירד לסוף דעתה של ענת.

אנחנו עדים להתנהגות המוזרה של חולה אלצהיימר, משתאים ורואים שאנחנו חסרי אוניס. "אבל גם כשהבלבול גובר, וסבתא שוכחת יותר וזוכרת פחות", משתדלת ענת להיזכר בסבתא בעבר, שהיא כ"כ אוהבת.

בספר השני: **סבא הולך לבית-אבות**, אנו נתקלים בסיפור שגם הוא מציאותי - סבא האהוב על עמרי עוזב את הבית. עמרי אינו מבין ואינו משלים. "מה פתאום, אתה לא זקן, אתה יפה, אין לך קמטים בפנים, ותמיד יש לך ריח טוב מהגילוח. אתה סבא שלי החמוד, אל תלך, אני מבקש".

אך בקשתו של עמרי לא נתקבלה. תגובת הסבא: "הוא לא עונה, רק מרים אותי ומחבק חזק חזק".

המחברת מסבירה את הנימוקים שהביאו לידי החלטה להעביר את סבא לבית-אבות. בחדרו שבביתם יש בלגן גדול. ההורים יוצאים לעבודה, הנכדים לבית-הספר. סבא מוסיף ומשליך את החלטתו על אנשים אחרים:

"הורה של אמא או אבא, כשהוא זקן כמוני, וכבר לא שומע כשמצלצלים בדלת, מעשן, משתעל, ומפורר פרווים בכל מקום, אז כדאי לו לעבור לבית-אבות ולא להטריד יתר על המידה את כל בני הבית. אני הולך לנסות, תמיד אוכל לשוב הביתה, נכון?" הגעגועים לא פסקו. אבא רצה לקרוא לעמרי סיפור לפני השינה, במקום סבא, אך עמרי סירב לשמוע.

סבא הלך. עמרי מבקר אותו לעתים יחד עם אמו. גם בתיאור זה אנו עדים לתמימותו של עמרי. כששכב לישון בכה: "סבא'לה, סבא-לה, אני נורא מתגעגע, בטח אתה רוצה לשוב לכאן. אבל "הרשעים" כבר ניקו וסידרו הכול. יהיה חדר עבודה חדש לאבא".

גם עמרי מוצא דברים חדשים בחדרו של סבא, שמזכירים לו במעט את המצב שסבא היה בבית.

שני הספרים מתארים את הזיקנה שקפצה על אנשים אהובים. אחת נשארת בבית - סבתא מרים - וכאילו אינה שם, אך רוחה לשעבר בוקעת מתוך החדרים החשוכים ובני הבית משלימים עמן.

השני - סבא נמצא מחוץ לבית, בבית-אבות, אך רוחו כאילו היה בביתו. שני הספרים ממלאים תפקיד תירפויטי לגבי הצעירים ומפיגים את צערם בכך שמעלים בעיות מן החיים וגורמים להשלים עם המציאות. נראה לי שאין לתת לילדים את הספר לקריאתם, כל עוד אין בביתם, או בקרבתם, בעיה המצריכה טיפול בה.

יש חשש לסטיגמה בשל הפחד שלהם לגבי מה שעלול לקרות. אם מתעוררת הבעיה והשאלה דופקת על הדלת - מוטב שיקראו בספרים ידעו ויבינו מה עומד לפניהם.

1) ראה: א. צחוק בין קמטים של ג. ברגסון, שראה אור בשנת 1987, והביבליוגרפיה שם.

ב. סבתא סבא ואני, הרצליה רז, אנטולוגיה, ספרית-פועלים 1992. (למעלה משישים מקורות).

ג. הזיקנה במקורותינו, ד"ר אפרים שך, בהכנה לדפוס.

הפטע לכפר השוקולד

כתב: דוד בן-יקי, איירה: יפעת נחשון-גולנדברג, דני ספרים, 1997, 32 עמ', מנוקד.
אגדה על סוס מכונף, שמו פגסוס, ומקורו "מארץ האגדות היוניות".
ניצה ילדה שאוהבת שוקולד, פוגשת בחלומה סוס עם כנפיים, ועל גבו טסה
למרחקים לכפר אחד כפר השוקולד.
מכאן מתפתחת העלילה, וניצה הסירה את הכישוף של מכשפה נוראית, שהפכה
את הכפר לכפר של שוקולד.

ניצה מתעוררת מחלומה וחוזרת למציאות.
הספר הופיע בסידרה ראשית, סידרת ספרים המיועדת לילדים בראשית
הקריאה, והוא נדפס באות גדולה במיוחד.
אין אנו יודעים פרטים על ניצה הילדה, זולת זאת שהיא אוהבת "ממתקים", הוריה
הגבילו אותה "והיא אוכלת משבצת אחת ליום, וביום השבת - שתיים".
ההתמכרות לממתקים נפוצה בין הילדים, וחשוב להגביל אותם למען הבריאות,
ויש ודאי הרבה "ניצות" שסובלות מיצר השוקולד.
אך בסוף הספר, כשניצה התעוררה היא מוצאת תיבת שוקולד, והוריה התירו לה
לאכול: "ביום הולדתך, שוקולד ככל שתאבה נפשך".
הלקח: רק ביום הולדתך מותר. אולם - כמה ילדים יסכימו שלא רק ביום ההולדת
צריך להגביל?

נדמה לי, כי אם המחבר חשב לתרום משהו נגד הזלילה המסוכנת, צריך היה
לסיים את הסיפור במסקנה חד משמעונית בוטה נגד הזלילה.
ולבסוף בעמוד 6 בסוף הספר כתוב "כל ארץ בעולם היא ארץ אגדות". נראה לי
שאפשר היה לפסוח על משפט זה ולהתחיל בהמשך: בכל הארץ יש אגדות יפות וכו'.

אין אטה בלי אט כתב: יצחק לין, כתר, 1998, 603 עפ'.

הספר ודאי ייחשב ע"י הצעירים כ"שמן", וגם אם תהיה המלצה לקרוא בו, ספק
בליבי אם הם יישמעו לממליצים. המספר הרב של העמודים ימשיך להרתיע, אלא
אם כן מישוהו חובב במיוחד ספר ריגול והרפתקאות בצידו, ואז יחליט להצטייד
בסבלנות ויעיז להתחיל בקריאתו. אם גם יסיימו - כבר תלוי בגישתו לספרות
ולמספר.

מה יש בספר? למסור פרטים על העלילה אין טעם, וכי מי יכול לתמצת את
ההתרחשויות המשתרעות על פני 600 עמודים?
אמסור רק מה יש בספר: בעצם מה אין בו? הכל...
העלילה מתרחשת בישראל, שוויץ, נורבגיה, ארצות הברית.
כל מי שיש לו סקרנות וסבלנות, החל בתלמידים בכיתות תיכוניות - שינסה...

הארץ האחרונה בעולם

כתבה: שרלט פיפרנו-באר, איירה: אורה איל, ידיעות אחרונות-ספרי חמד, 1998, לא ממוספר, צבעוני, מנוקד.

המחברת מספרת בספרה - צורה אלבומית - על רוכל, היוצא לסביבתו עם עגלה עמוסת בגדים, ומוכר לאוכלוסיה הכפרית ממרכולתו. בכך הוא מתפרנס, "כי בכסף שהרויח יוכל לקנות אוכל לבני משפחתו".

עד כאן סיפור ריאלי. ויש לנו, בספרותנו, סיפורים רבים המתמקדים ברוכל ועיסוקיו. יש ידועים (עגנון: האדונית והרוכל), יש פחות ידועים. אך החלק השני "עד שהגיע לארץ האחרונה בעולם", הוא פרי דמיון ובנוי כמעשייה. המחברת מאנישה את הפינגווינים, והם קונים את בגדיו המגוונים של הרוכל "כדי שיוכלו לערוך נשף תחפושות, ואז נהיה סוף סוף קצת שונים זה מזה".
העצה הזאת היא של פינגוין קטן.

מעשייה זאת מעבירה לקח, שנמאס על החברה להצטייר בעיני הזולת כשוויים זה לזה. את העצה הטובה נותן "ילד קטן", שהוא חריף יותר מהמבוגרים בסביבתו.

ספרים הם ידידים

מאת: רות גפן-דותן

עורבני, העור ועורב

כתב: אברם קנטור, איורים: יעקוב גוטרמן, הוצאת: "ספרית פועלים" תשנ"ח - 1998.

3 מעשיות קצרות. איורים בשחור-לבן.

מעשיות אתילוגיות-דימוניות. בע"ח מואנשים. לשון עשירה ורצופת דימויים, תואמת לסוגה. לכל השלוש, כבמעשייה, יש גם מסר.

ב"עורבני הראוותני" - אנו מכירים את השחצן, הראוותני, החפץ במה שאינו מתאים לו (ומשלם על כך), אל מול נאמנותו של אפור-קטן, האנקור - בע"ח אוהב דרוך - שאכן זכה בשמו על מעשהו הטוב. אנו למדים כיצד גאווה וקנאה מובילות לאסון, כשמסירות נפש וחברות-אמת עד כדי הקרבה - מתוגמלות.

ב"חם-עור" מסתבר לנו מקור שמו של מיודענו "החמור" - על מערכת יחסיו עם האדם, על חסד, אמת ומסירות נפש. (אז למה אומרים לטיפש "חמור"? - באמת שאלה טובה).

"שיר הערש של העורב" הנו מוטיב מוכר של: "אל תשא עיניך להיות זולתך... אלא, היה אתה עצמך במיטבך!" - זה המפתח לחיים ולאוסר. האוירים, על אף היותם בשחור-לבן, מוטיפים נופך והארת הכיתוב. שלושתם יפים וכדאיים לקריאת צוותא פעילה עם ילדי הכיתות הצעירות בביה"ס. גם לשיחה. גם לפעילות אומנותית רבת-חומית. מתאימים גם ללומד נושא ה"מעשיה והמשל" (כיתות ד'-ה'). מתאימים גם לקריאה-עצמית לילדים שכבר קוראים רהוט בניקוד.

החלום הוא צייר גדול (עבחר שירים לילדים)

כתבה: לאה גולדברג, איורים: אבנר כ"ץ, הוצאת: "ספרית-פועלים" 1998. לפנינו אסופת 41 משיריה הקלאסיים, הבלתי נשכחים, המצוטטים, מזומרים ומוצגים בהצלחה, של המשוררת שלשמתנו לא נשכחה: לאה גולדברג האחת והיחידה.

יין-ישן, טעים מאוד, מרגש ומהנה, בקנקן חדש, יפהפה; אבנר כ"ץ במיטבו. מיפגש מחודש, בין השאר עם: "קשת בענן", "מחבואים", "סיפורים בעננים", "כובע הקסמים", "הילד הרע", "אני לבדי בבית", "מפוחית - פלאים קטנה", "דוב-דובוני", "בארץ סין", "החליל", "האדון חלום", "מה עושות האיילות?", "פיזמון ליקינתון" - ועוד ועוד.

כל אחד לחוד - וכל ה-41 ביחד - "חגיגה אמיתית" המתאימה, כזכור, להשמעה לילדי גן, ל"ראשית קריאה" ול-כל! "חגיגה" כזאת ראויה אף בספריה הציבורית.

זה קרה ביום סערה

כתבה: מרים רות, איורים: ורה איל, הוצאת: "איילות-ובל" 1998 ו-24 ע' (ללא מיספור) רצוף איורים גדולים אות מנוקדת וגדולה.

הסיפור - בין מציאות לדימיון והנפשה. סיפורי, מקוצב ומחורז, פרי עטה של מ. רות, כלת "אות החיוך" מטעם אונסק"ו. מרים רות, שהביאה לאוצרנו הספרותי לילדים 20 (!) ספרים שהם עולם מלא של אור, חיוך, חוכמה... יצירות אמניות ואומנותיות בליווי איורים. לכאורה, לפעוטות +, למעשה לכל אוהבי ספר וספר, לילדים, באשר הם.

מ"הבלון האדום" מ"חמישה בלונים" עד לכדור האדום ב"זה קרה ביום סערה" - כשהראשון, ב"טרח" נעלם במרחב השמיים, והאחרון - כמעט טבע במים "עולה

וגולש 'הצילוי'! לוחש, אני אוהב רק אוויר משמיים - מי יצילנו מהמים?" הכדור, אכן ניצל ע"י בעליו, שממש מקריב עצמו ע"מ להצילו. כספריהן המשותפים האחרים של מ. רות ואורה איל, "חגיגה" - לפעוטות +, ילדי "ראשית קריאה" - ולכל אוהביהן.

אם תלכי עמי (סיפורה של אולגה חנקין)

כתבה: רות קולדני-בקי, הוצאת: "סידרת ראשונים כארץ / יד ברצבי - עם'עובד" 1997, 162 ע' באות כטנה ללא מניקוד.

מעטים מהרבים החולפים, בכביש החוף, ליד "גבעת אולגה", שלחוף ימה של חדרה - אינם מודעים לסיפורה של ה"אולגה הזאת" - יש הזוכרים כי היתה רעייתו של יהושע חנקין "גואל העמק" (והוא גאל ורכש הרבה יותר מאשר אדמות עמק יזרעאל, הוא "העמק").

קראנו בנשימה עצורה את סיפורה של אשה גדולה (תרתי משמע) - אשה מפתיעה, בת למשפחת בלקינד הבילו"אית.

אנו נישאים איתה מסנט־פטרבורג לארץ־ישראל של שלהי המאה שעברה. א"י בראשית הראשית של מה שאנו מכנים "מאה שנות ציונות".

היתה זו נערה ואח"כ אשה תקיפה, החלטית, "בטוחה בדרכה ובדעותיה" (ע' 45). בסיפורה - בו משולבים גם חיי אישה - יהושע חנקין, אוהביה, בני משפחתה, ידידיה, א"י במלחמת־העולם הראשונה על מאורעותיה ונופיה.

צריך לקרוא ע"מ לחזור ולהתפעם מה"לא נורמליים" האלה, העקשנים והנחושים - המאמינים כי ניתן יהיה לבנות כאן מדינה (וכידוע כן היה!).

צריך לקרוא - כי הוא גם סיפור־אהבה כפשוטו ואם תרצו גם סיפור "פמיניסטי". וכאמור - קריאה פעילה, תעודד ותגרה לקריאה חופשית ועצמית!

לגיל הרך

הנושא: ילד שאינו משחק עם צעצועיו והם כועסים עליו. באמצעות החלום ונסיעה לארץ הצעצועים רוצה המחברת ל"רפא" את המגרעת של שיר, שמבטיח לצעצועים לשחק אתם. הנושא בעיניי חסר ערך, ודרך הריפוי הפסיכולוגיסטית מאד מלאכותית. העלילה מלאכותית וכמוה בכי הצעצועים. אמנם יש ילדים הזונחים צעצוע זה או אחר, אך ילד שכלל אינו משחק בצעצועיו ורק החלום מחזירו אליהם - זה נדיר. ל.ח.

מדוע בונים הצעצועים

כתבה: אירית

ויסמן-מינקוביץ, ציורים:

אירנה פוליאק, דני

ספרים, 1997, לא

ממוספר, מנוקד.

הספר עוסק בפחדיו של הילד מפני הברק והרעם. עידו פורץ בבכי מרוב פחד. וכשאמו מגישה לו כוס שוקו חם עולה אד-ענן חום והוא משוחח עם עידו על משחקיהם של הרוח והעננים היוצרים רעש ואור ומורידים גשם. עידו קורא לענן השוקו בשם "שוקונן" והם משחקים ברעש בתופסת.

שוקונן הענן

כתבה: אירית

ויסמן-מינקוביץ, ציורים:

אירנה פוליאק, הוצאת

תמוז, 1997, לא

ממוספר, מנוקד.

אמא נבהלת אך עידו מבין שמשחק יוצר רעש ואין מה לפחד. כך מבקשת המחברת להמחיש לילד הקטן את מקור הרעם ואי הצורך לפחד מפניו. הספר מלווה איוורים יפים, ויתכן שהספר ישכנע עוד ילדים לבל יפחדו. ספר פסיכולוגיסטי. ל.ח.

מניפת הפיות הוא סיפור דמיוני הנשען על נושא האקלים, נושא שהוא די מעורפל לילד בגיל הגן. ספק אם הוא יסייע להבחנה בין דמיון למציאות. גם המסר של הסיפור שמגמתו לחנך לעצמאות ספק אם יובן. לכיתות הנמוכות של בי"ס היסודי

מניפת הפיות

כתבה: אירית

ויסמן-מינקוביץ, ציירה:

אירנה פוליאק, הוצאת

תמוז, 1997, מנוקד.

* כותבי ההערות למדור הם: ל.ח. - לאה חובב, י.ח. - ירדנה הדס, ע.ק. - עדה קרן, י.י. - יעל ישועה, ר.ג. - רות ניסים.

לגן וכיתות נעוכות

שני סיפורים על חנוכה ושיר. "החנוכה של אורי" מתאר חלום של אורי לביל חנוכה האחרון, כשהשלהבת נתקת מן הנר, יוצאת מן הבית ואורי בעקבותיה. לבסוף דוברת השלהבת ומספרת לאורי על מנורת הזהב בבית המקדש, והוא רואה את המנורה בת שבעת הקנים.

נושא מצוי שנוסף לו הנופך היהודי. "נר החנוכה הראשון של אקרדי" הוא סיפור שמעורבים בו קליטת עלייה וחג החנוכה. הסיפור מעלה את מצוקות העולים מרוסיה וריחוקם ממסורת ישראל. משפחתו של גילי באה אל העולים והם חוגגים יחד. סיפור טוב.

בשיר "נרות חנוכה" יש ריב הנרות הצבעוניים, מי יהיה ראשון, ריב שידוע היטב לילדים.

בסך הכל ספר מסורתי שיש בו עלילות והוא בא למלא חסר בספרות הילדים. ל.ח.

5 סיפורים מחורזים על הווי ילד בגיל הגן. "אמא הבטיחה לעזור" - היגמלות ממוצץ. "לרותם נולדה אחות" - החידה שלפני הלידה והשמחה שלאחריה. אין קנאה, רק אהבה והרגשת "אני הבכורה", "אבא, ספר לי עוד סיפור". זה מצב רגיל, הילד אינו רוצה לישון אלא אם כן יזכה לתשומת לב ולסיפור נוסף. ההסכמה להכניסו למיטת ההורים - אינה נראית לי. "הציור שלי" - תהליך יצירה וציור בגן. "שם לתינוקת" - מתנות להולדת תינוקת. הילד מקווה שהשם שלה יהיה דורין, שהוא היפה בעיניו.

הספר נקרא בעניין, והוא מבטא הווי ילדים קטנים. (החורזים צולעים). ל.ח.

אילת שומעת מאביה ש"התה גדל על שיח ומולדתו בארץ סין" ויורדת לחצר לחפש את התה שאולי צומח על השיחים שבגן. חיפשה חיפשה, וכשלא מצאה עלה רעיון בלבה: לערוך פיקניק של תה לכל בני המשפחה אצלה בגינה. שקיות תה מכל המינים והסוגים נתלו על ענפי העצים וכשבאו הכל לגינה לפי הזמנה, מזגה אילת תה

נרות חנוכה

כתבה: חנה בר, ציורים:
אילת פדידה, דני
ספרים, 1977, 23 עמ',
מנוקד.

אבא, ספר לי עוד סיפור

כתבה: יפה דורני,
ציורים: לא מצויין,
הוצאת עיר ותכלת, לא
מצויין שנות הוצאה,
21 עמ', מנוקד.

פיקניק התה של אילת

כתבה: נעמי בן-גור,
ציורים: כריסטינה
קדמון, הקבוץ המאוחד,
1997, לא ממוספר,
מנוקד.

ריחני לכל המשפחה. והשמחה רבה.
סיפור חביב, ספוג טעמים וריחות. מעוטר להפליא בצבעי
התה בידי כריסטינה קדמון, אשר הוסיפה גם רמזים
אגדתיים לסבך העלים הציפורים והגמדים.

ע.ק.

סיפור על משפחת חתולים הגרה "לא הרחק מכאן, במעלה
ההר בשכונה ירוקה, מוקפת פרחים" - סבא וסבתא, אמא
ואבא ושלשת ילדיהם, כולם חתולים עליזים וחוצפנים
בעלי שמות מאד מיוחדים. הסיפור העכשווי הזה אינו
עוסק בחתולים הרצים אחרי עכברים ושאר מזיקים או
סתם בקולותיהם המיוחדים ובפרוותם הנעימה. זה סיפור
המביא את מצוקת החתולים של ימינו: פחי האשפה
נעלמו, במקומם הועמדו מפלצות הברזל המוזרות - ומה
יאכלו החתולים? - והסיפור מתגלגל לו הלאה ומתאר את
המרד הגדול של החתולים בעלי המרץ והיזמה. ובסופו של
המרד ושל הסיפור יש פשרה מודרנית: השכנים משאירים
את דלתות המכולה פתוחים במקצת כדי שהחתולים יוכלו
לאכול כמקודם וגם קערית מזון משאירים לכל החתולים
הרעבים והעייפים.

הסיפור נכתב ע"י אם ובתה, חובבות חתולים. הוא אנושי
מאד עם מסרים חינוכיים המובעים בחן ובעושר לשוני רב.
אך לפעמים המשפטים והתיאורים ארוכים ומסורבלים לגיל
היעד). ציוריה של נורית יובל צבעוניים ומלאי תנועה וקצב -
כדרכם של חתולים.

ע.ק.

כיתות נפוכות בינוניות

4 סיפורים ריאליסטיים מחיי יום יום. שלושת הראשונים
לכיתות נמוכות והאחרון לד'ה'. "אף אחד" עוסק בתדמית
העצמית של ילדה; מיכל אינה מרוצה מאפה והיא הולכת
לחנות אפים להחליפו. "דמעות יום הולדת" - נושא גדוש.
חלומה של אלונה שאיש לא בא למסיבת יום הולדתה.
"מי הראשון" - אלון וערן אחרים וחברים תמיד מתחרים
ביניהם מי יקדים את חברו. הווי משפחתי רגיל. "מכתב

מרד החתולים הגדול
כתבו: תמר פרימור וד"ר
שירלי פורמנסקי,
ציורים: נורית יובל, דני
ספרים, 1998, 24 עמ',
מנוקד.

אף אחד בסידרה:
שעת סיפור שלי
כתבה: סמדר שיר,
ציורים: יפעת נחשון,
ידיעות אחרונות, ספר
חמד, 1998, 40 עמ',
מנוקד.

מהמושב האחורי" עוסק בייסורי מצפון של ילד שמכונת אביו התנגשה במכונתה של אם חברתו, והוא פתח בקללות ואלימות מילולית כשחברתו יושבת לצידו ואין הוא יודע במי פגעו. לטעמי, הסיפורים היותר מעניינים הם הראשון והאחרון, אך בהחלט מתאימים לשעת סיפור. ל.ח.

4 סיפורים ברמות שונות. "קסם הצבעים" הוא סיפור דידיקטי המלמד את התוצאות של עירוב הצבעים, כגון: כחול + צהוב = ירוק וכו'.

זה שזור בתוך עלילה קצרה. בסיפור "עושים שולם" מואנשים בע"ח, ושני עכברים, צלם וחלם, משלימים ביניהם באופן טבעי ע"י עזרה זה לזה בלי לחכות לטקס הכללי. המסר: ניתן להגיע לקרבה גם מבלי התערבות מן החוץ אך לשם מה התפאורה של בעלי-החיים וההתייחסות?

"ילד כאילו" איננו סיפור ועלילתו דלה ביותר. אמירות שונות של מצבים שילד מדמיין. "אך הברחנו אורחים פורחים" מעלה בעית אורבניזציה, שכונה אינטימית שסכנה נשקפת לה מבניין רב קומות שבו יגורו עשירים. הילד מאזין למתרחש מזמין את חבריו כדי להתפרע ולהפחיד את הקונים המסתלקים במכוניותיהם. ספק אם סיפור זה, שהוא קונדסי, ימצא חן בעיני אנשי חינוך.

לכיתות ב'-ג'. ל.ח.

ארבעה סיפורי ילדים שנכתבו בהשראת ילדיו של הכותב (וגם אוירו בעזרתם). הדמויות מתמודדות עם המציאות כפי שהיא משתקפת בעיני הילדים: אנג'ל השחקנית הזקנה רוצה מאוד להיות שחקנית ולפגוש שוב את אמה שעזבה אותה בילדותה... הטבח הממולח מספר על פגישתו עם יעל, המלווה בריחות של חמציצים ותבלינים שונים - כל זאת על רקע מלחמת השחרור.

שעת סיפור שלי/קסם הצבעים

כתבה: סמדר שיר,
ציורים: יפעת נחשון,
דיעות אחרונות/ספרי חמד, 1998, 38 עמ',
מנוקד.

הטבח הממולח

(4 סיפורים)

כתב: מאיר זוסמן,
ציורים: מאיר אנג'ל
ואבשלום זוסמן, הוצאת ירון גולן, 1997, 46 עמ',
לא מנוקד.

מדריכת הטיולים נאלצת לעזוב את משפחתה כדי להדריך בחו"ל, ובתה הקטנה לא מבינה ומנסה לשמור על קשר בדרכים לא רגילות... ואילו לגנן שעובד בגן הילדים יש מעלות טובות ומיוחדות אפילו יותר מגננת: הסיפורים מיוחדים, עם נשמה וריחות אחרים. האיורים בשחור לבן גם הם אחרים: לפעמים מצחיקים ולפעמים מפחידים, אך תמיד מהנים. ע.ק.

דורית אורגד, האוהבת מאוד בעלי חיים קטנים וגדולים, כותבת 3 סיפורים על הקשר בין ילדים ומבוגרים לבין בעלי חיים. בסיפור **אפורית** מצילה הכלבה את הסבתא של גלעד כאשר זו מתעלפת לבדה על רצפת ביתה. בסיפור השני **דוגרת ירוקה** מספרת דורית אורגד על התוכי שהובא על ידי זקן כשהוא פצוע לבי"ח, ומשם נשלח לפינת החי של בית הספר הקרוב. היחסים המיוחדים בין התוכי, שנתגלה לבסוף כתוכית המטילה ביצים, לבין הילדים המטפלים, הצוות החינוכי העוזר ומייעץ והזקן המחלים ושב לבקר את התוכי שלו, מועלים ברגישות ובהבנה רבה.

הסיפור השלישי **דנה ודגיג הכסף** מעלה את הבעיה המוכרת של ההורים שאינם רוצים (ובמקרה זה אינם יכולים מטעמי בריאות) להכניס בעל חיים הביתה. דנה, שכל כך רוצה בה, מוצאת פיתרון רגשי ודמיוני למאוויה. דורית אורגד מספרת לילדים סיפורים על עולמם, על משפחתם, סביבתם, רצונותיהם ומחשבותיהם. סיפורים על החיים עצמם: סבתא זקנה שקשה לה להחזיק את כלבתה, זקן ערירי שחברו היחיד הוא תוכי ואמא שאינה יכולה להכניס בעל חיים הביתה ויש להתחשב בה. הסופרת, אוהבת בני אדם ובעלי חיים, מוצאת פתרונות לבעיות הידועות כל כך. ואלה יפגם ואמינותם של הסיפורים.

ע.ק.

דנה ודגיג הכסף
כתבה: דורית אורגד,
ציורים: נורית צרפתי,
הוצאת דני ספרים,
1997, 32 עמ', מנוקד.

משוט בארץ

גב' רות זכתה ב"אות החיוך" שמעניק סניף יוניצף בפולין על ספרה חמשת הבלונים. ביום ו' 30.1.98 נתקיימה בשער הגולן מסיבה לרגל אירוע זה. להלן מכתבו של גרשון ברגסון אל הסופרת.

לכבוד

הגב' מרים רות

שער הגולן

מרים היקרה!

ביום שישי 30.1.98, תחוגו בקיבוצכם את חג הענקת הפרס "אות החיוך" שניתן לך ע"י סניף יוניצף בפולין.

לצערי הרב לא אוכל להשתתף בשמחתך, ואני בלית ברירה מביא את הזדהותי אתך בדרך זו.

הפרס ניתן לך, בעיקר, על הספר "מעשה ב-5 בלונים", לפי המלצותיי ולאחר בחירה של הקוראים הנבונים - הילדים.

ואכן גם המומחים לספרות-ילדים בחו"ל ידעו להעריך את היצירה הנפלאה בשדה זה.

כשנתבקשתי ע"י יוניצף להציע מועמד ל"אות החיוך", בחרתי בך ובספרייך, והתמקדתי בספר "מעשה בחמישה בלונים". לדעתי, אף-על-פי שהנמענים בספר הם ילדים, בגיל נמוך, יש בו אלמנטים רבים שגם יעניינו את המבוגרים, שיוכלו להעריך וללמוד לקח. למשל - מהסיפור חמשת הבלונים, כל-אחד בצבע אחר, המסמלים את הרב-גוניות של הגיבורים. לכאורה כולם דומים וגם שווים זה לזה. אך רק לכאורה, כי אין שוויון אבסולוטי. כל אחד וסגולתו, כל אחד וייחודו וההבדל הדי מופיע בצבע, כמקובל בפרשנות ובסמל שלו. אין דומה הצבע הכחול לצבע האדום, ואין דומה הצבע הצהוב לצבע הירוק. "החליף את צבעו ולא את טבעו" מלמד שהחליף היצוניותו ולא מהותו.

כל הבלונים התפוצצו בסיפורך, ואינך חרדה לסטיגמה העצובה, שאולי תשפיע על הילדים. יש ודאי להביא לתודעתם שהחיים אינם סוגים במושגים.

ועוד לקח אחד. אבא, המנפח את כל הבלונים - נכשל, הבלונים התפוצצו, ואם

מותר למבוגר להיכשל - הרי מותר גם לקטנים.
ולבסוף עוד לקח: כולם מתפוצצים, ואין להם זכר, אולי, כדברי אחד הילדים,
חייהם קצרים ועלו לשמים.

וכך מסתיים ההגיג הפילוסופי:

"נשבה רוח חזקה - חטפה את הבלון האדום
העיפה אותו למעלה - למעלה - עד העננים,
עמדו הילדים / נפנו בידים / וקראו בקול אל השמים.

יקירתי!

אנו גאים בך ובכושר יצירתך, ואנו מאחלים לך בריאות והמשך עבודה פורייה
שתהנה אותנו ואת כל חובבי ספרות הילדים.

שלך באהבה
ג. ברגסון
ראש המדור

נתקבלו במערכת

- החתול שלא ידע לעשות מיאו - רונית חכם, עופרים, 1998.
חרוזים: לאה גולדברג, האפרוח בלבול מוח - ס' פועלים.
חבורה לענין (8 חלקים בתחומי פעולה שונים), רבקה גריכטר, הוצאת תמוז.
עניין אישי - רינה שליין, הוצ' ירון גולן.
המדונה והחלום - ענת אומנסקי, ליתום, 1998.
בוז לספר הלבן - שאול לוי, עמיחי 1997.
(ר' ספרי קריאה לילדים, קטלוג מנומק, מהדורה שלישית תשמ"ב)
יש מפלצת באגם - שלמה אבס, ספ' פועלים, 1998. (מהדורה רביעית)
(ר' חוברת ספרות ילדים ונוער, כו - כז, עמ' 66 - 68 ינואר 1981)
מיתולוגיה יונית לילדים - רקפת זהר, זמורה ביתן 1996.
מי מוצא את המוצץ? - נגה מרון, כנרת 1997.
שלוה מכל דבר - שירים - רנה בן שחר, כנרת 1997.
דג לגברת שאלתיאל - יוסי אבולעפיה, כתר 1998.
דני ושודדי הים - ספר וציר וולף בולבה, דני ספרים, 1998.
שמים נמוכים - רעיה ז'וטי, דני ספרים 1997.
המדינה והחלום - ענת אומנסקי, ליתום, 1998.

June 1998, Vol. XXIV, No. 4 (96)
 ISSN 03334 - 276X
 Editor: G. BERGSON

Devorah Haneviah St.
 Lev Ram Bldg.
 Jerusalem, Israel

CONTENTS

In the memory of Yemima Tchernowitch-Avidar ז"ל		1
Obituary	Gershon Bergson	2
Study and Research		
Artist and Society: on Drora Ben Shir's:		
Cochav Cochav	Dr. Leah Hovav	3
Quotations and Visual References in		
Contemporary Illustrated Children's Books	Dr. Ruth Tor Gonen	6
Every Photograph is Evidence of Presence:		
Photographs and Films in Works for Children	Menachem Regev	18
A Story of a Place	Herzeliya Raz	27
Maurice Gottlieb - His Life and Works	Leah Shinar	34
Method		
Art Activities in Kindergartens and Schools while		
meeting Writers and Books	Irit Waisman Minkovitz	41
Supervised Reading in one of		
Yemima Tchernowitch's Books	Nava Karinsky	48
Reviews		
Hashafan Hakatan - Its Source	Adina Bar-El	51
The Joy of being a Grandparent	Shlomit Rosiner	54
About Leah Shinar's Book: Shimu Sipur	Manya Hermann	56
On First Sight	Gershon Bergson	57
From Books are Friends	Ruth Gefen Dotan	60
From the Bookshelf		63
Round and About		70
Received on the Editor's Desk		71
Contents in English		72
Contents in Hebrew		73

התוכן

- 1 לזכרה של ימימה טשרנוביץ אבידר
2 דברי הספד - גרשון ברגסון
עיון ומחקר
3 ד"ר לאה חובב - האמן והחברה, על פופ, פופ לדבורה בן-שיר
6 ד"ר רות תור גונן - ציטוטים ואיזכורים חזותיים בספרי ילדים מאוירים עכשוויים
18 מנחם רגב - כל תצלום הוא תעודת נוכחות - צילומים וסרטים ביצירות לילדים
27 הרצליה רז - סיפורו של מקום
34 לאה שנער - מאוריצי גוטליב - חייו ויצירתו המשך הביוגרפיות מהכנס החצי שנתי

מיתודה

- 41 איריס ויסמן - מפגשי סופר וספר בשילוב תחומי אומנויות בבתי ספר וגני ילדים
48 נאוה קרינסקי - קריאה מונחית בספרה של ימימה אבידר טשרנוביץ שמונה בעקבות אחד

ביקורת

- 51 עדינה בראל - מניין הגיע "השפן הקטן"?
54 תדוות הסבתאות - שלומית רוזינר
56 הרמן מניה - על שמעון סיפור של לאה שנער

57 במבט ראשון - גרשון ברגסון
60 מתוך ספרים הם ילדים - רות גפן-דזון
63 ממדף הספרים
70 משוט בארץ
71 נתקבלו במערכת
72 תוכן באנגלית
73 תוכן בעברית

המשתתפים בחוברת

דינה בראל - סופרת לילדים ולנוער, מכללת "אחוה", גרשון ברגסון חוקר ספרות ילדים משרד החינוך והתרבות, ד"ר רות תור גונן - חוקרת איורי ספרי ילדים, רות גפן-דזון - חוקרת, מכללת תל-חי, מניה הרמן - סופרת ילדים, איריס ויסמן מינקוביץ, ד"ר לאה חובב - חוקרת ספרות ילדים, נאוה קרינסקי - ספרנית, בי"ס גורדון ק. אתא, מנחם רגב - סופר וחוקר ספרות ילדים, שלומית רוזינר - סופרת, הרצליה רז - חוקרת ספרות ילדים, לאה שנער - סופרת.